

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเกี่ยวกับการนิเทศภายในเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาอำเภอ ดอนสัก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องมีรายละเอียด ดังนี้

1. การนิเทศการศึกษา
2. การนิเทศภายในโรงเรียน
3. การพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียน
4. บริบทของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การนิเทศการศึกษา

ความหมายของการนิเทศการศึกษา

การนิเทศการศึกษา เป็นกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องกันมา เป็นระยะเวลายาวนาน รูปแบบ กระบวนการ และวิธีการนิเทศได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากลักษณะที่เป็นการตรวจ สิ่งการมาเป็น ลักษณะการร่วมมือ การแนะนำ การช่วยเหลือระหว่างผู้นิเทศกับครู เพื่อให้ครูสามารถพัฒนาความสามารถ และพฤติกรรมการสอนด้วยตนเอง อันจะส่งผลถึงคุณภาพ การประถมศึกษาโดยส่วนรวม และ เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน คือ

Glickman (2009 : 74) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การนิเทศการศึกษาเป็นแนวคิดเกี่ยวกับงาน ในหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการเรียนการสอน การพัฒนาหลักสูตร การให้บริการเสริมวิชาการ การจัดครูเข้าสอน การจัดทำสื่อการสอน การประเมินผลการเรียนการสอน ตลอดจนจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

Harris (1975 : 25) ได้ให้ความหมายของการนิเทศการศึกษาว่าหมายถึง สิ่งที่เป็นบุคลากร ในโรงเรียน กระทำต่อบุคคลหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจะคงไว้หรือเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง การดำเนินการเรียนการสอนในโรงเรียนมุ่งให้เกิดประสิทธิภาพในด้านการสอนเป็นสำคัญ

Good (1973 : 539) การนิเทศการศึกษา คือ ความพยายามทุกอย่างของเจ้าหน้าที่ผู้จัดการ ศึกษาในการแนะนำครูหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ให้รู้จักปรับปรุงวิธีสอน ช่วยให้เกิดความ งามทางวิชาชีพทางการศึกษา ช่วยในการพัฒนาครู ช่วยในการเลือก และปรับปรุง วัตถุประสงค์

ของการศึกษา ช่วยในการปรับปรุงวัสดุ และเนื้อหาการสอน ปรับปรุงวิธีสอนและช่วยปรับปรุงการประเมินผลการสอน

Briggs & Justman (1952 : 3 - 5) ได้ให้ความหมายของการนิเทศการศึกษาว่าการนิเทศการศึกษา หมายถึง การประสานงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการนิเทศการศึกษาเพื่อเร่งรัดให้กำลังใจ ชี้ทางให้ได้เจริญงอกงามในอาชีพ

เถกิงศักดิ์ จอกถม (2548 : 10) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง ความพยายามในความร่วมมือและประสานงานกันของบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอันที่จะพัฒนาปรับปรุงคุณภาพการจัดการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 7) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ให้การนิเทศ ผู้รับการนิเทศ เพื่อพัฒนาปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดการศึกษาให้มีคุณภาพมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของการศึกษา

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 9) ได้สรุปว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมในการปฏิบัติร่วมกันระหว่างผู้นิเทศกับผู้รับการนิเทศ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์สูงสุดและบรรลุจุดประสงค์ของการศึกษา

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2556 : 5) ให้ความหมายไว้ว่า การนิเทศการศึกษา คือกระบวนการสร้างสรรค์ที่ไม่หยุดนิ่งในการให้คำแนะนำและการชี้ช่องทางในลักษณะที่เป็นกันเองแก่ครูและนักเรียนเพื่อการปรับปรุงตัวของครูและนักเรียน ตลอดจนสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาที่พึงประสงค์

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2556 : 9) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง กระบวนการพัฒนาครูให้สามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง และปรับปรุงพัฒนาการจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้

สรุปได้ว่า การนิเทศการศึกษา หมายถึง ความพยายามในการร่วมมือและประสานงานกันของบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในอันที่จะพัฒนาปรับปรุงคุณภาพการจัดการเรียนการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพสูงสุด อันจะส่งผลไปถึงคุณภาพการจัดการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

จุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา

ในการนิเทศการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษานั้น จำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายในการทำงานเพราะจุดมุ่งหมายเปรียบเสมือนเข็มทิศในการนำทางซึ่งจะช่วยให้งานนิเทศการศึกษابรรลุผล นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษาไว้ ดังนี้

Abbot, Linda Yager (1992 : 156) ได้สรุปความมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษาไว้ในผลงานของเข่าว่า มีความมุ่งหมาย 6 ประการ ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมความเจริญงอกงามให้แก่ครู ซึ่งได้แก่ การส่งเสริมให้ครูได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เปิดโอกาสให้ครูได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอาชีพส่งเสริมให้ครูได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้หรืองานที่สนใจ
2. เพื่อช่วยให้ครูได้รู้ถึงปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่และค้นหาวิธีการที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้น
3. เป็นการส่งเสริมแนะนำครูและส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนักเรียนและผู้ปกครอง
4. เพื่อช่วยให้ครูได้คุ้นเคยกับแหล่งวิทยาการและสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอน
5. เพื่อควบคุมมาตรฐานและพัฒนางานในด้านการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
6. เพื่อให้ครูได้จัดประสบการณ์ให้กับเด็กได้ถูกต้องตามจุดหมายที่วางไว้

Beach & Reinhartz (2000 : 4 - 5) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา ว่าเป็นการดำเนินการเพื่อการสนับสนุนส่งเสริมครูให้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาและความงอกงามในวิชาชีพในระยะยาว ซึ่งจะส่งผลสูงสุดต่อคุณภาพการเรียนการสอน ความงอกงามและการพัฒนาดังกล่าวขึ้นอยู่กับระบบที่มีพื้นฐานจากความไว้วางใจและการให้การสนับสนุนความพยายามของครูในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนในชั้นเรียน

อัญชลี โพธิ์ทอง (2549 : 68 - 70) กล่าวถึงความมุ่งหมายของการนิเทศการศึกษา คือการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดโดย 1) พัฒนาคน 2) พัฒนางาน 3) พัฒนาความสัมพันธ์ครู โดยโรงเรียนและประชาคม

กำพล วิลาลัย (2549 : 14) ได้สรุปว่า การนิเทศการศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ครูและบุคลากรในสถานศึกษามีความรู้และทักษะในการพัฒนาการปฏิบัติงานของตนเองตลอดจนภาระงานที่จำเป็นในวิชาชีพครู ส่งผลให้นักเรียนเกิดพัฒนาการในการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดตามความมุ่งหมายของการศึกษา

สุริยะ พุทธารักษ์ (2550 : 12) ได้สรุปว่า การนิเทศการศึกษา มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาครูให้มีความสามารถในการสอน พัฒนาตนเอง ช่วยเหลือตนเองได้ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้บริหารโรงเรียนโดยการร่วมมือช่วยเหลือกันและกัน ตลอดจนให้มีขวัญและกำลังใจในการทำงาน อันจะส่งผลให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 10) ได้สรุปว่า การนิเทศการศึกษานั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาและช่วยเหลือให้มีความสามารถในการพัฒนางานด้านหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนช่วยประสานงานและความร่วมมือเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนอกจากนั้นยังจะสร้างความมั่นคงในอาชีพครูสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ครูเพื่อจะได้ร่วมมือกันพัฒนาผู้เรียนให้เกิดพัฒนาการตามความมุ่งหมายของการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2556 : 10) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้เกิดความเจริญของงานทางอาชีพพัฒนาความสามารถของครู ช่วยในการเลือกและปรับปรุงวัตถุประสงค์ของการศึกษา

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของงานนิเทศการศึกษามีความมุ่งหมายที่พัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอน การพัฒนาตนเอง ช่วยเหลือกันและกันที่จะพัฒนางาน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้บริหารโดยการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนให้มีขวัญและกำลังใจในการทำงาน ร่วมมือกันพัฒนาผู้เรียนให้มีพัฒนาการตามความมุ่งหมายของการศึกษา อันจะส่งผลให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

หลักการนิเทศการศึกษา

ในการปฏิบัติการนิเทศการศึกษา ผู้นิเทศต้องอาศัยหลักการในการปฏิบัติงานนิเทศเพื่อให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ซึ่งในเรื่องหลักการนิเทศการศึกษาได้กล่าวไว้ดังนี้

Franseth (1961: 23 - 28) ได้เสนอถึงหลักการนิเทศการศึกษาที่ดีไว้ ดังนี้ 1) การนิเทศการศึกษาจะได้ผลอย่างเต็มที่ในการปรับปรุงการเรียนการสอนก็ต่อเมื่อนิเทศนั้นได้ให้ความสำคัญแก่วิธีการแก้ไขปัญหามีเหตุผล และตั้งอยู่บนจุดหมายที่แน่นอนซึ่งได้ผ่านการพิจารณาทกลงร่วมกันโดยคณะครูและผู้บริหารที่นิเทศ 2) การนิเทศการศึกษามีความหมายสำหรับครูก็ต่อเมื่อนิเทศนั้นแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องและมีเหตุผลต่อผู้รับการนิเทศโดยตรง นั่นคือจะต้องทำให้ครูได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาว่าจะให้ผู้ทำการนิเทศช่วยเหลือช่วยเหลือในเรื่องใดจึงจะเป็นที่ต้องการ 3) การนิเทศการศึกษาที่ดีจะต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ยั่วยุและสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันในการช่วยเหลือครูและต้องทำให้ครูรู้สึกว่าจะช่วยให้เขาพบวิธีที่ดีกว่าในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ 4) การนิเทศการศึกษาคือได้ผล ควรใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาและช่วยให้ผู้ร่วมงานได้ศึกษาปัญหาตลอดจนรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจพื้นฐานเสียก่อน

Sergiovanni & Starratt (1971: 3 - 4) ได้ให้หลักการนิเทศการศึกษา ดังนี้ 1) การบริหารต้องคำนึงถึงการปรับปรุงทางการเรียนโดยทั่วไป 2) การนิเทศการศึกษาต้องคำนึงถึงการจัดให้มีความสะดวกสบายทางวัตถุต่าง ๆ และรวมไปถึงดำเนินการโดยทั่วไป 3) การบริหารและการนิเทศ โดยหน้าที่แล้วไม่สามารถแยกออกจากกันได้ทั้งสองอย่างจะต้องมีส่วนร่วมสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีส่วนช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องการดำเนินงานด้านระบบการศึกษา 4) การนิเทศการศึกษาจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์และจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาประชาธิปไตย 5) การนิเทศการศึกษาจะต้องยึดทัศนคติและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ 6) การนิเทศการศึกษา ในสถานที่ที่ไม่สามารถใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้ จะต้องใช้กระบวนการแก้ปัญหาคือการศึกษา การปรับปรุงและการประเมินผลทั้งส่วนที่เป็นกระบวนการและผลที่เกิดขึ้น 7) การนิเทศการศึกษาจำเป็นต้องสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ไม่ใช่การเขียนใบสั่งให้ต้องทำ ต้องมีการวางแผนอย่างมีระเบียบ มีการประสานความร่วมมือกัน 8) การนิเทศที่ดี

จะต้องเป็นวิชาชีพ ต้องส่งเสริมการหาแนวทางการประเมินบุคลากร วิธีการและผลจะต้องมุ่งไปสู่มาตรฐานที่ตั้งไว้

Mark & Stoop (1985 : 5) ให้หลักเบื้องต้นของการนิเทศการศึกษาไว้ ดังนี้ 1) การนิเทศการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมการศึกษาซึ่งจะเป็นบริการที่ทำเป็นทีมและอาศัยความรับผิดชอบของครูใหญ่ 2) ครูทุกคนต้องการและมุ่งหวังจะได้รับการช่วยเหลือด้านการนิเทศ บริการอันนี้จะต้องอยู่ในความกำกับดูแลของครูใหญ่ 3) การนิเทศการศึกษา ถูกปรับให้ตรงกับความต้องการของแต่ละบุคคลที่เป็นบุคลากรของโรงเรียน 4) การนิเทศการศึกษา ช่วยจำแนกความต้องการของบุคลากรของโรงเรียน 5) การนิเทศการศึกษา จะช่วยให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมายทางการศึกษาแจ่มชัดขึ้น 6) การนิเทศการศึกษา จะต้องช่วยปรับปรุงทัศนคติ และสัมพันธภาพของมวลสมาชิกของคณะบุคคลในโรงเรียน และช่วยพัฒนาในด้านความรู้สึกร่วมกันที่ดี 7) การนิเทศการศึกษา ต้องช่วยในการจัดและบริหารกิจกรรมในหลักสูตรสำหรับนักเรียน 8) ความรับผิดชอบในการปรับโครงการการนิเทศในโรงเรียน เป็นหน้าที่ของครู ซึ่งทำเพื่อชั้นเรียนและเป็นความรับผิดชอบของครูใหญ่ในการทำเพื่อโรงเรียน 9) การนิเทศการศึกษา ต้องมีการจัดงบประมาณไว้ในงบประมาณประจำปี 10) การนิเทศการศึกษา ต้องมีการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาวโดยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วม 11) การบริหารโครงการนิเทศจะต้องจัดเป็นคณะบุคคล 12) การนิเทศการศึกษา ควรช่วยให้มีการแลกเปลี่ยน และนำผลการวิจัยทางการศึกษาใหม่ๆ มาใช้ 13) การวัดประสิทธิผลของการนิเทศการศึกษา ควรประเมินโดยผู้ที่ร่วมในโครงการและผู้ที่เกี่ยวข้องในการให้การช่วยเหลือ

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 12) ได้สรุปว่า หลักการนิเทศการศึกษาเป็นกระบวนการ ทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ผู้นิเทศ และผู้รับการนิเทศ ที่ต้องมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่มีความถูกต้องตามหลักวิชา เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นประชาธิปไตย มีจุดมุ่งหมายชัดเจน มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการประสานงานร่วมมือกัน

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 12) ได้สรุปว่า หลักการนิเทศการศึกษาควรตั้งอยู่บนหลักการ ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการมีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายที่ชัดเจน มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และเป็นประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความสามารถเชิงสร้างสรรค์ ทั้งด้านความคิดเห็นและการกระทำ ใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ รวมทั้งให้ขวัญและกำลังใจ แก่ครูทุกคน

ชาญชัย อาจิณสมาจาร (2556 : 22 - 26) ได้กล่าวถึงหลักการนิเทศการศึกษาที่ไว้ดังนี้

1. นิเทศการศึกษาจะต้องสัมพันธ์กับการบริหาร คือการนิเทศการศึกษาเป็นงานที่อยู่ภายใต้ขอบข่ายการบริหาร เป็นส่วนสำคัญของการบริหาร และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
2. การนิเทศการศึกษาควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา คือ นโยบาย แผน ค่านิยมและความหมายของการนิเทศการศึกษาควรถูกกำหนด โดยแนวทางของปรัชญาหรือวิถีชีวิตในสังคม

3. การนิเทศการศึกษาควรเป็นวิทยาศาสตร์ กิจกรรม แผน วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ควรตั้งอยู่บนเจตคติและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การนิเทศการศึกษาควรเน้นในการทดลอง การสังเกต การวินิจฉัย และความเชื่อถือได้

4. การนิเทศการศึกษาควรเป็นประชาธิปไตย คือการนิเทศการศึกษาแบบประชาธิปไตย ให้โอกาสอย่างเต็มที่ในการอภิปราย การแสดงทัศนะและความคิดเห็นอย่างเสรี การให้ทุกคนมีส่วนร่วม และทำประโยชน์ต่อการปรับปรุงสถานการณ์และกระบวนการทางการเรียนการสอน ดังนั้น การนิเทศการศึกษาแบบประชาธิปไตย จึงจูงใจให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ความเชื่อมั่นในตนเอง และความรู้สึกลึกซึ้งต่อความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของแต่ละบุคคล ผู้นำที่ดีควรปฏิบัติงานสู่เป้าหมายร่วมของทุกคน และแก้ปัญหาโดยอาศัยวิธีการที่ทุกคนเห็นด้วยในการปฏิบัติงานนั้นๆ

5. การนิเทศการศึกษาควรเป็นการสร้างสรรค์ คือการนิเทศการศึกษาควรส่งเสริมให้ทุกคนแสดงออกได้อย่างเสรี โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปรายเพื่อการแก้ปัญหา ความคิดสร้างสรรค์ หมายถึงการให้คำแนะนำ สร้างวิธีการใหม่เพื่อการประดิษฐ์และการผลิตสิ่งใหม่ๆ การนิเทศการศึกษาจะมีลักษณะยืดหยุ่น ดังนั้นจึงสามารถปรับการนิเทศการศึกษาให้สนองต่อความต้องการของสถานการณ์หนึ่งได้ การเข้าร่วมอย่างมีความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่ช้า แต่ในระยะยาว ภาวะผู้นำที่เต็มไปด้วยความคิดสร้างสรรค์จะประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ในแนวทางแห่งชีวิตตามระบอบประชาธิปไตย

6. การนิเทศการศึกษาควรส่งเสริมความเจริญก้าวหน้า หมายความว่า การนิเทศการศึกษาจะต้องเล็งไปที่การส่งเสริมความเจริญของงานของนักเรียนและครู และให้เขาได้ไปปรับปรุงสังคมอีกต่อหนึ่ง

7. การนิเทศการศึกษาควรเป็นวิชาชีพ การนิเทศการศึกษาถือเป็นบริการอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีการประเมินผลตัวเองอยู่เสมอในด้นเป้าหมายและจุดมุ่งหมาย นอกจากนี้ยังควรประเมินแผน วิธีการและบุคลากรเพื่อที่จะได้พัฒนามาตรฐานและความรู้พิเศษ ทักษะ ตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ

สรุปได้ว่า หลักการนิเทศการศึกษาเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ผู้นิเทศ และผู้รับการนิเทศที่เป็นวิทยาศาสตร์ มีการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนในการปฏิบัติงานที่ชัดเจน มีการวางแผนการนิเทศอย่างเป็นระบบ มีความเป็นประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความสามารถเชิงสร้างสรรค์ ทั้งด้านความคิดเห็นและการกระทำ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ การส่งเสริมความก้าวหน้า ตลอดจนการให้ขวัญและกำลังใจ

กระบวนการนิเทศการศึกษา

กระบวนการนิเทศการศึกษา เป็นกระบวนการทำงานโดยจัดระบบการทำงานเพื่อช่วยให้งานดำเนินไปเป็นขั้นเป็นตอนและมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีนักการศึกษาหลายท่านกล่าวไว้ ดังนี้

Copeland & Boyno (1978 : 3) ได้เสนอกระบวนการนิเทศการสอนไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1) การประชุมก่อนการสังเกตการสอน (Pre-observation Conference) โดยพิจารณาระบุเรื่องหรือ

พฤติกรรมที่ควรปรับปรุงและพัฒนา กำหนดเกณฑ์หรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่ต้องการจะปรับปรุงและพัฒนา เลือกหรือสร้างเครื่องมือสังเกตการสอนที่สอดคล้องเหมาะสมกับพฤติกรรมหรือเรื่องที่จะปรับปรุงและพัฒนา 2) การสังเกตการสอน (Observation) โดยสังเกตพฤติกรรมที่กำหนดหรือกระบวนการสอนที่กำหนดจากขั้นที่ 1 และบันทึกข้อมูลพฤติกรรมที่ปฏิบัติหรือกระบวนการสอนที่ใช้ดำเนินการสอนโดยใช้เครื่องมือที่เลือกหรือสร้างขึ้นเอง 3) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตการสอน (Analysis results) โดยผู้นิเทศวิเคราะห์เองหรือร่วมกันกับผู้รับการนิเทศ ร่วมกันพิจารณาพฤติกรรมที่ปฏิบัติหรือขั้นตอนกระบวนการสอน สิ่งใดเรื่องใดควรคงไว้หรือควรเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้ถูกต้องหรือให้ดีขึ้น 4) การประชุมภายหลังการสังเกตการสอน (Post-observation Conference) เป็นขั้นตอนการให้ข้อมูลย้อนกลับที่เกี่ยวกับผลการสังเกตและบันทึกข้อมูล จากการสังเกตในชั้นเรียนของครู ในขณะที่เดียวกันควรกระตุ้นให้ครูมองเห็นยอมรับผลที่ได้จากการสังเกตการสอนและผู้นิเทศกับครู ร่วมกันพิจารณายุทธวิธีในการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาพฤติกรรมการสอนเพื่อส่งผลถึงพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน

Hoy & Forsyth (1986 : 4) ได้เสนอกระบวนการนิเทศแบบที่เรียกว่า วงจรคลินิก (Clinical cycle) ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้น คือ 1) ช่วงก่อนการสังเกต ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้น คือ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้นิเทศ การวางแผนร่วมกันและวางแผนการสังเกต 2) ช่วงการสังเกต เป็นการดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ สภาพห้องเรียน ผู้สอน ผู้เรียนและผู้นิเทศ พร้อมทั้งจะดำเนินการตามแผนและกลยุทธ์ที่กำหนดไว้ทั้งในด้านการสอนและการรวบรวมข้อมูล ซึ่งโดยทั่วไป ผู้นิเทศจะใช้เกณฑ์และเครื่องมือที่ได้พัฒนาร่วมกันเป็นเครื่องรวบรวมข้อมูล 3) ช่วงหลังการสังเกต ประกอบด้วยวงจรใหม่ 4 ขั้นตอน คือ วิเคราะห์กระบวนการเรียนการสอน วางแผนกลยุทธ์ และการปรับแผน

Acheson & Gall (2003 : 9) ได้เสนอกระบวนการในการนิเทศการสอนไว้ 3 ขั้นตอน คือ จัดประชุมเพื่อวางแผน (Planning Conference) โดยผู้นิเทศกับครูผู้รับการนิเทศ การสังเกตการสอน (Observation) และการประชุมให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback Conference) เพื่อวิเคราะห์ผลการสังเกตการสอนและร่วมกันตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไข

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 14) กล่าวว่า กระบวนการนิเทศการศึกษาเป็นขั้นตอนการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วย การศึกษาสภาพปัญหาความต้องการของโรงเรียน การวางแผนและกำหนดทางเลือกในการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ การสร้างสื่อและเครื่องมือตลอดจนการพัฒนาวิธีการต่าง ๆ ที่จะใช้ในการนิเทศ การปฏิบัติงานตามแผน การควบคุม และการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผน

ประมวล โตโคสูง (2554 : 16) ได้สรุปว่ากระบวนการนิเทศการศึกษา เป็นลำดับขั้นตอนของการปฏิบัติเพื่อให้การนิเทศการศึกษาประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ขั้นตอนการปฏิบัติ

อาจจะสามารถแบ่งออกได้หลายวิธี โดยมีขั้นตอนหลักคือ การวางแผน การให้ความรู้ การลงมือปฏิบัติ การให้กำลังใจ และการประเมินผลการนิเทศ

สรุปได้ว่า กระบวนการนิเทศการศึกษาในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ประกอบด้วย กระบวนการ 3 กระบวนการ คือ กระบวนการบริหาร กระบวนการเรียนการสอน และกระบวนการนิเทศ ซึ่งสอดคล้องอย่างเป็นระบบ การดำเนินงานมีขั้นตอนการปฏิบัติ และสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ การสร้างสื่อและเครื่องมือตลอดจนการพัฒนาวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการนิเทศ การปฏิบัติ การควบคุมและการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ

การนิเทศภายในโรงเรียน

ความหมายของการนิเทศภายในโรงเรียน

การนิเทศภายในโรงเรียน เป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพการนิเทศภายในสถานศึกษา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือครูในการปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมีนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการนิเทศภายในไว้หลายประการ ความหมายที่ให้อาจจะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันตามความเชื่อและแนวคิดของแต่ละบุคคล ดังนี้

เถกิงศักดิ์ จอกถม (2548 : 15) กล่าวว่าสรุปว่า การนิเทศภายในโรงเรียน คือ กระบวนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างบุคลากรทางการศึกษาภายในโรงเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนของครู ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพทางการศึกษาของนักเรียนให้สูง และตรงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และบุคลากรทุกคนภายในโรงเรียน ร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สามารถพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนและเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดต่อผู้เรียน

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 8) กล่าวว่าไว้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกันของผู้บริหาร ผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่โดยมีการดำเนินการเป็นขั้นตอนเพื่อการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

กำพล วิลาลัย (2549 : 18) กล่าวว่าไว้ว่า การนิเทศภายใน เป็นการปฏิบัติงานร่วมกันของผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาทุกคนในโรงเรียนในการพัฒนา ปรับปรุง แก้ไขกระบวนการจัดการเรียนของครู ตลอดจนภารกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียน เพื่อมุ่งให้นักเรียนมีพัฒนาการในการเรียนรู้ทุกด้านทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ตามความมุ่งหมายของมาตรฐานการศึกษา

กรองทอง จิรเดชากุล (2550 : 4) ได้สรุปความหมายการนิเทศภายในไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ การนิเทศภายในสถานศึกษา หมายถึง การส่งเสริม สนับสนุน หรือให้ความช่วยเหลือครูในสถานศึกษา ให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงานตามภารกิจหลัก ได้แก่ การจัดกิจกรรม การเรียนการสอน

หรือการสร้างเสริมพัฒนาการของนักเรียนทุกด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา ให้เต็มตามวัยและศักยภาพ

สุริยะ พุทธารักษ์ (2550 : 14) กล่าวว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมกัน ระหว่างบุคลากรทางการศึกษาภายในโรงเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนของครู ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพทางการศึกษาของนักเรียนให้สูงและตรงตามเป้าหมายที่กำหนด บุคลากรทุกคนภายในโรงเรียนร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันสามารถพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน และเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดต่อผู้เรียน

วิบูลย์ ปิยภิตติไพบูลย์ (2550 : 10) กล่าวว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง กระบวนการปฏิบัติงานที่บุคลากรภายในโรงเรียนร่วมมือช่วยเหลือกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานบุคลากรให้มีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนคุณภาพสูงขึ้น

รัตนภรณ์ วามะสุรีย์ (2550 : 8) ได้สรุปว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง ความร่วมมือกันของบุคลากรภายในโรงเรียนในอันที่จะปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและส่งผลต่อคุณภาพของนักเรียน

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 18) ได้สรุปว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกันของผู้บริหารโรงเรียนและบุคลากรในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลือและแนะนำครูผู้สอนให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพครูผู้สอนมีขวัญกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงานส่งผลให้ผู้เรียนพัฒนาพฤติกรรมและมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรและเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้สูงขึ้น

สันติ บุญภิรมย์ (2552 : 292) ได้สรุปความหมายของการนิเทศการศึกษา หมายถึง ส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษาที่ผู้บริหารการศึกษาได้มอบหมายให้ผู้ทำหน้าที่การศึกษา คือ ศึกษาวิเคราะห์ ได้ช่วยครูและบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมการเรียนรู้บรรลุไปตามความมุ่งหมายของหลักสูตร สอดคล้องกับการจัดการศึกษาของชาติโดยส่วนรวม

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2553 : 223) สรุปว่าการนิเทศภายใน หมายถึง กระบวนการจัดการบริหารการศึกษาเพื่อชี้แนะ ให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือกับครูและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของครู และเพิ่มคุณภาพของบทเรียนให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาภายในสถานศึกษา

วัชร เล่าเรียนดี (2554 : 113) ได้ให้ความหมายของการนิเทศภายในโรงเรียน คือ การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนโดยการช่วยเหลือปฏิบัติงานร่วมกับครูในโรงเรียนด้วยวิธีการช่วยเหลือสนับสนุน แนะนำให้ครูสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอนของตนเองให้มีประสิทธิภาพและนำไปสู่การพัฒนาการเรียนรู้นักเรียนนั่นเอง การนิเทศภายในโรงเรียนจึงเป็นความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อการแก้ไขปรับปรุงและพัฒนางานในวิชาชีพครูให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

กมลเทพ ลำเหลือ (2552 : 10) ได้สรุปไว้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง ความร่วมมือระหว่างข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาภายในโรงเรียน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การปรับปรุง พัฒนาและส่งเสริมการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดแก่ผู้เรียน

สวัสด์ เตชะเมา (2552 : 10) ได้สรุปไว้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน คือกระบวนการทำงานภายในโรงเรียนเพื่อช่วยเหลือครูผู้สอนให้สามารถพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุตามหลักการ จุดหมายและโครงสร้างของหลักสูตรโดยความร่วมมือของบุคลากรภายในโรงเรียน

โสภณ ทองจิตร (2554 : 17) ได้สรุปไว้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน เป็นการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นขั้นตอนระหว่างผู้บริหารและบุคลากรภายในโรงเรียน ในการแนะนำช่วยเหลือ ส่งเสริมเกี่ยวกับการเรียนการสอนในโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษาอันส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน

ประมวล โตโคสูง (2554 : 23) ได้สรุปไว้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน คือ กระบวนการส่งเสริม แนะนำ ชี้แนะ ปรึกษาหารือ ประสานมอบหมายความรับผิดชอบและปรับปรุงพัฒนา โดยการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างผู้บริหารกับครูในโรงเรียน เพื่อให้ครูปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพและส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาของนักเรียน มุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

สรุปได้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง การปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู และบุคลากรภายในโรงเรียน การส่งเสริมสนับสนุน ช่วยเหลือแนะนำครูผู้สอนให้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครูผู้สอนมีขวัญและกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงาน อันจะส่งผลให้ผู้เรียนพัฒนาพฤติกรรมและมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตลอดจนการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ และส่งผลให้คุณภาพการศึกษาของนักเรียนสูงขึ้น

จุดมุ่งหมายของการนิเทศภายใน

การดำเนินงานนิเทศภายในโรงเรียน เป็นภารกิจหลักที่สำคัญจำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นกระบวนการซึ่งจะช่วยให้การนิเทศการศึกษาบรรลุผล ได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ทัศนะและแสดงความคิดเห็นถึงจุดมุ่งหมายของการนิเทศภายในโรงเรียนไว้คล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน ดังนี้

เถกิงศักดิ์ จอกถม. (2548 : 17) ได้สรุปว่า ความมุ่งหมายหลักของการนิเทศภายในโรงเรียน คือ มุ่งที่จะช่วยเหลือและประสานงานในด้านวิชาการภายในโรงเรียน เพื่อพัฒนาหลักสูตรช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน เพื่อช่วยปรับปรุงและประเมินผลการเรียนการสอน ตลอดจนช่วยให้เกิดความงอกงามทางวิชาชีพครู

กำพล วิลยาสัย (2549 : 22) ได้สรุปว่า จุดมุ่งหมายของการนิเทศภายในโรงเรียนเพื่อมุ่งให้ครู และบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนได้เกิดการพัฒนาปรับปรุงการจัดกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของตนเองในการปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายได้อย่างเต็มตาม

ศักยภาพ เพื่อช่วยให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ มีทักษะในการดำรงชีพ อีกทั้งยังมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ตรงตามจุดหมายของหลักสูตร อันเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการศึกษา

สุริยะ พุทธารักษ์ (2550 : 15 - 16) ได้สรุปว่า ความมุ่งหมายหลักของการนิเทศภายในโรงเรียน คือ มุ่งที่จะช่วยเหลือและประสานงานในด้านวิชาการภายในโรงเรียน เพื่อพัฒนาหลักสูตร ช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน ช่วยปรับปรุงและประเมินผลการเรียนการสอน ตลอดจนช่วยให้เกิดความงอกงามทางวิชาชีพครู

รัตนภรณ์ วามะสุรีย์ (2550 : 13) ได้สรุปว่า การนิเทศเป็นการพัฒนาบุคลากรในโรงเรียน ให้มีความรู้ความสามารถ จะช่วยให้ครูสามารถพัฒนาประสิทธิภาพการเรียนการสอนและการปฏิบัติงาน ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นให้พัฒนาการจัดการเรียนการสอนเพื่อผู้เรียนเป็นสำคัญ อีกทั้งยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจและช่วยให้ครูได้มีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพอีกด้วย

วิบูลย์ ปิยภิตติไพบูลย์ (2550 : 14) ได้สรุปว่า การนิเทศภายในของโรงเรียน มีจุดมุ่งหมาย เพื่อช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพของครู รักษาคุณภาพของการศึกษาของโรงเรียน ตลอดจนประสานการทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียน อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลคุณภาพของนักเรียนต่อไป

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 21) สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายเพื่อสนับสนุนส่งเสริมกระตุ้นให้ครู และผู้มีส่วนได้เสียจากการจัดการศึกษาทุกฝ่ายเป็นรายบุคคลหรือหลายคน ร่วมมือร่วมใจปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้อุทิศการบริหารจัดการศึกษาที่มุ่งสู่ความสำเร็จตามมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียน หรือหน่วยงานที่กำหนดไว้ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

โสภณ ทองจิตร (2554 : 21) ได้สรุปว่า การนิเทศภายในโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาบุคลากรภายในโรงเรียนให้ปรับปรุงพัฒนาตนเอง บุคลิกภาพ สร้างขวัญกำลังใจและความพึงพอใจในการทำงานซึ่งจะส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการนิเทศภายในโรงเรียน เพื่อพัฒนาศักยภาพการทำงานของบุคลากรภายในโรงเรียนในการพัฒนาคุณภาพการทำงาน ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา เข้าใจถึงบทบาทภาระหน้าที่ในการพัฒนาตนเอง มีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพ รักษาคุณภาพของการศึกษาของโรงเรียน ตลอดจนประสานสัมพันธ์การทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาผู้เรียน ให้มีประสิทธิภาพ มุ่งสู่ความสำเร็จตามมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้ให้ประสิทธิภาพสูงขึ้น

หลักการจัดการนิเทศภายในโรงเรียน

การนิเทศภายในสถานศึกษามีหลักการนิเทศเช่นเดียวกับการนิเทศการศึกษา เพียงแต่การนิเทศภายในสถานศึกษา กระทำโดยบุคลากรที่มีอยู่ในโรงเรียนเดียวกัน ส่วนการนิเทศการศึกษาก็คือเป็นการกระทำที่บุคคลภายนอก คือศึกษานิเทศก์เข้ามามีส่วนร่วมด้วย ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่ในการนิเทศ

ภายในสถานศึกษา จำเป็นต้องมีหลักการ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ในเรื่องนี้ นักการศึกษา ได้กล่าวถึงหลักการนิเทศภายในสถานศึกษาไว้มากมายดังต่อไปนี้

กำพล วิลัยลัย (2549 : 24) ได้สรุปว่า หลักการนิเทศภายในโรงเรียนจะต้องดำเนินการ อย่างเป็นระบบขั้นตอนตามหลักวิชาการ มีความเป็นประชาธิปไตย สามารถตอบสนองกับสภาพปัญหา และความต้องการของครูและบุคลากรของโรงเรียน โดยใช้ความร่วมมือร่วมใจของฝ่ายบริหาร คณะครู และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาของโรงเรียน เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล ของการจัดการเรียนรู้ของครูและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาโรงเรียนให้สูงขึ้น ตลอดจนต้อง สอดคล้องกับทิศทางและจุดหมายของหลักสูตร

กรองทอง จิรเดชากุล (2550 : 5) ได้กำหนดหลักการนิเทศภายใน ดังนี้

1. การดำเนินการนิเทศจะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องตามขั้นตอน ที่หรือกระบวนการนิเทศภายใน
2. บุคลากรที่เป็นหลักสำคัญในการดำเนินการพัฒนาระบบนิเทศภายใน คือ ผู้บริหาร สถานศึกษา
3. การนิเทศภายในจะต้องสอดคล้องกับความต้องการหรือความจำเป็นในการพัฒนา ครูและนักเรียน

ดังนั้น หลักการสำคัญของการนิเทศภายใน จึงควรเป็นกระบวนการ (การทำงานเป็นขั้นตอน ที่มีความต่อเนื่อง/เป็นระบบ/ไม่หยุดนิ่ง/มีปฏิสัมพันธ์) ทำงานร่วมกันระหว่างผู้บริหารสถานศึกษา ผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่คุณภาพและผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ของนักเรียน และเน้นบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตย

จากหลักการนิเทศภายในดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ผู้บริหารโรงเรียนควรยึดหลักการนิเทศ ภายในโรงเรียน 8 ประการ คือ 1) การนิเทศเริ่มจากสภาพปัจจุบันที่โรงเรียนกำลังเผชิญอยู่ 2) การ นิเทศควรมีความถูกต้องตามหลักวิชาการ 3) การนิเทศควรเป็นวิทยาศาสตร์ มีขั้นตอนที่ในการปฏิบัติ 4) การนิเทศควรเป็นประชาธิปไตย 5) การนิเทศควรเป็นการเสริมสร้างและสร้างสรรค์ 6) การนิเทศ ควรเป็นการพัฒนางาน 7) การนิเทศควรใช้กลวิธี และเครื่องมือใหม่ ๆ 8) การนิเทศต้องมีจุดมุ่งหมาย ที่แน่นอนสามารถประเมินผลได้

รัตนภรณ์ วามะสุรีย์ (2550 : 14 - 15) ได้สรุปว่า หลักการนิเทศภายในโรงเรียน คือ การทำงานร่วมกันของบุคลากรในสถานศึกษา ซึ่งมีทั้งผู้บริหาร ผู้ให้การนิเทศ ผู้รับการนิเทศและ ผู้สนับสนุนการนิเทศ ที่จะช่วยในการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาโดยยึดหลักประชาธิปไตย

กรองทอง จิรเดชากุล (2550 : 5) ได้สรุปว่า หลักการนิเทศภายในโรงเรียน ดังนี้ 1) การ ดำเนินการนิเทศ จะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ตามขั้นตอนกระบวนการนิเทศภายใน โรงเรียน 2) บุคลากรที่เป็นหลักสำคัญในการดำเนินการพัฒนาระบบนิเทศภายในโรงเรียน คือ

ผู้บริหารสถานศึกษา 3) การนิเทศภายในโรงเรียน จะต้องสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นในการพัฒนาครูและนักเรียน

สันติ บุญภิรมย์ (2552 : 311) ได้สรุปหลักการนิเทศภายในสถานศึกษาว่า การนิเทศภายในไม่ใช่ทำได้ตามอำเภอใจของผู้บริหารสถานศึกษาหรือครูผู้สอนแต่เพียงอย่างเดียว แต่การนิเทศภายในเป็นการทำงานที่เป็นระบบและเป็นการปฏิบัติงานในเชิงการบริหารด้วย พร้อมทั้งมีการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติ หากผู้มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการศึกษาสามารถผลักดันให้การนิเทศภายในสถานศึกษาประสบความสำเร็จอย่างมีคุณภาพแล้วทำให้เชื่อมั่นได้ว่าการศึกษาโดยภาพรวมสามารถบรรลุตามความมุ่งหมายได้อย่างแน่นอน

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 26) ได้สรุปว่า การนิเทศภายในมีหลักการนิเทศ ดังนี้ 1) เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้รับการนิเทศ มีเจตคติที่ดีต่อวิชาชีพ มีขวัญกำลังใจและมีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนด รักษาไว้และยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้นอยู่เสมอ 2) เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบและรองรับข้อมูลสารสนเทศ 3) เป็นกิจกรรมที่สร้างความร่วมมือร่วมใจ มีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ 4) เป็นกิจกรรมที่เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้รับการนิเทศ 5) เป็นกิจกรรมที่ตักตักยภาพของผู้รับการนิเทศมาใช้และให้การยกย่อง สร้างความมั่นใจและสร้างขวัญกำลังใจที่ดีให้แก่ผู้รับการนิเทศ 6) เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้รับการนิเทศพัฒนาตนเองให้อยู่ในระดับมาตรฐานวิชาชีพหรือระดับคุณภาพครูของคุรุสภาให้สูงขึ้นและรักษาไว้ได้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2553 : 227) กำหนดหลักการนิเทศภายในสถานศึกษา ดังนี้

1. การนิเทศควรมีการบริหารงานเป็นระบบและมีการวางแผนการดำเนินงานเป็นโครงการ
2. การนิเทศต้องถือหลักการมีส่วนร่วมในการทำงาน คือ มีความเป็นประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคล เน้นความร่วมมือร่วมใจกันในการดำเนินงาน และใช้ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน เพื่อให้งานนั้นไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ
3. การนิเทศเป็นงานสร้างสรรค์ เป็นการแสวงหาความสามารถพิเศษของแต่ละบุคคล ได้แสดงออก และพัฒนาความสามารถเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่
4. การนิเทศเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเรียนการสอน โดยให้ครูอาจารย์ได้เรียนรู้ว่าปัญหาของตนเองเป็นอย่างไร จะหาวิธีแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างไร
5. การนิเทศเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานให้ดีขึ้น สร้างความเข้าใจระหว่างกัน สร้างมนุษยสัมพันธ์มีวิธีการทำงานที่ดี และความสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้
6. การนิเทศเป็นการสร้างความผูกพันและความมั่นคงต่องานอาชีพรวมทั้งความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง เกิดความพึงพอใจในการทำงาน
7. การนิเทศเป็นการพัฒนาและส่งเสริมวิชาชีพครู ให้มีความรู้สีกภาคภูมิใจในอาชีพเป็นอาชีพที่ต้องใช้วิชาความรู้และความสามารถ และสามารถที่จะพัฒนาได้

วัชร เล่าเรียนดี (2554 : 117) ได้ให้หลักการนิเทศภายในโรงเรียน มี 7 ประการคือ 1) การให้ความร่วมมือร่วมใจ 2) การสร้างความผูกพันต่อภาระหน้าที่ ด้วยความเต็มใจของบุคลากรในโรงเรียน 3) การประสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 4) การประสานกันทุกฝ่าย 5) เป็นประชาธิปไตย 6) การยึดหลักความแตกต่างของมนุษย์และพัฒนาการของมนุษย์แต่ละวัย 7) การมีเป้าหมายเดียวกัน คือ คุณภาพการศึกษาของผู้เรียน

จากการศึกษาเอกสารและแนวคิดของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่านถึงหลักการนิเทศภายในโรงเรียน สรุปได้ว่า หลักการสำคัญในการจัดการนิเทศภายในโรงเรียน ผู้บริหารต้องถือว่าการนิเทศการศึกษาเป็นงานในความรับผิดชอบโดยตรงซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือกันทั้ง 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้บริหาร ผู้นิเทศ และผู้รับการนิเทศ ต้องร่วมมือร่วมใจประสานงานและใช้ศักยภาพการทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนางานของสถานศึกษานั้น ๆ โดยส่วนรวม ให้เป็นไปตามมาตรฐานหลักสูตร มาตรฐานการศึกษา ตลอดจนการส่งผลในการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษา

กระบวนการนิเทศภายในโรงเรียน

การนิเทศภายใน มีความจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเพื่อให้งานได้มีระบบขั้นตอนก่อนหลัง ในการปฏิบัติงาน ง่ายในการปฏิบัติงาน และติดตามผล สำหรับกระบวนการนิเทศภายใน มีนักศึกษา กล่าวไว้ดังนี้

Gulick & Urwick (1973 : 23) นำกระบวนการบริหารมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ซึ่งได้รับความนิยมนิยมมากที่สุด โดยมีชื่อว่า POSDCoRB และมีขั้นตอนที่จะกล่าวถึง ดังนี้

1. Planning (P) หมายถึง การวางแผนหรือวางโครงการอย่างกว้าง ๆ ว่ามีงานอะไรบ้างที่ต้องปฏิบัติตามลำดับ วางแผนวิธีปฏิบัติ พร้อมด้วยวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้น ๆ ก่อนลงมือปฏิบัติการ

2. Organizing (O) หมายถึง การจัดรูปโครงการหรือเค้าโครงการหรือเค้าโครงการของการบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่าง ๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจน พร้อมด้วยกำหนดลักษณะและวิธีการติดต่อกัน สัมพันธ์กันตามลำดับขั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นกันไป

3. Staffing (S) หมายถึง การบริหารงานอันเกี่ยวกับตัวบุคคล หรือเจ้าหน้าที่ทุกประเภทของหน่วยงาน การบริหารงานบุคคลดังกล่าว รวมถึงตั้งแต่การแสวงหาคนมาทำงานการบรรจุแต่งตั้งการฝึกอบรมและการพัฒนาบุคคลที่บรรจุแต่งตั้งไว้แล้ว การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้นและการลดขั้น ตลอดจนการพ้นจากงาน และการบำรุงรักษาสภาพการทำงานที่ดีและมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ตลอดไป

4. Directing (D) หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการ หลังจากได้วิเคราะห์และพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว รวมทั้งการติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้น ๆ ในฐานะผู้บริหารเป็นผู้บังคับบัญชาของหน่วยงาน

5. Coordinating (Co) หมายถึง การประสานงานหรือสื่อสัมพันธ์หน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่าง ๆ ภายในองค์การหรือสำนักงานใหญ่ เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพไม่มีการซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน แต่ทุกหน่วยงานทางานประสานกลมกลืนกัน เพื่อวัตถุประสงค์หลักขององค์การหรือหน่วยงานใหญ่ร่วมกัน

6. Reporting (R) หมายถึง การเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชา หรือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง การเสนอรายงานให้ผู้บังคับบัญชาทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะ สะท้อนผลการประสานงานกับหน่วยอื่น ๆ ในขณะเดียวกันควรเสนอรายงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาทราบด้วย จะเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานด้วย

7. Budgeting (B) หมายถึง การจัดทำงบประมาณการเงิน การวางแผนหรือโครงการในการจ่ายเงิน การบัญชี และการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินหรือตรวจสอบบัญชีโดยรอบคอบและรัดกุม

ชาตรี มณีศรี (2548 : 202 - 203) ได้กล่าวถึง กระบวนการนิเทศภายในสถานศึกษาไว้ว่าเป็นกิจกรรมสำคัญมีขั้นตอนปฏิบัติการทั้งด้านกระบวนการบริหาร กระบวนการนิเทศ และกระบวนการเรียนการสอนควบคู่กันไปอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ ข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพ เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การเข้าชั้น คุณลักษณะต่างๆ ตามเกณฑ์มาตรฐาน การสำรวจความต้องการของครู การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการจัดอันดับกำหนดทางเลือก การแก้ปัญหา และดำเนินการตามความต้องการ

ขั้นที่ 2 การวางแผน นำเอาทางเลือกในขั้นที่ 1 มากำหนดรายละเอียดของกิจกรรม โดยเขียนเป็นโครงการนิเทศ ซึ่งประกอบด้วยสาระสำคัญ คือ หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ ผู้รับผิดชอบ โครงการ แผนการดำเนินงาน ระยะเวลา สถานที่ งบประมาณ การประเมินและผลที่คาดว่าจะได้รับ

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติการณ์นิเทศ เป็นขั้นลงมือตามแผนหรือโครงการนิเทศที่กำหนด โดยคำนึงถึงหลักการนิเทศ เทคนิค ทักษะ สื่อ และเครื่องมือนิเทศ การเตรียมความพร้อมสร้างความเข้าใจรวมถึงการเสริมแรงใจให้กำลังใจ ช่วยเหลือสนับสนุนจากผู้บริหารโรงเรียน

ขั้นที่ 4 การประเมินผล ตรวจสอบผลการดำเนินการนิเทศตามโครงการที่กำหนดผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ การประเมินความคิดเห็น กระบวนการนิเทศภายในสถานศึกษารวมผลการประเมินข้อมูลป้อนกลับเพื่อการปรับปรุงต่อไป

บุญเลิศ ชัยเดช (2548 : 21) ได้สรุปว่า กระบวนการนิเทศมี 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผนการนิเทศ 2) การเตรียมการนิเทศ 3) การปฏิบัติการณ์นิเทศ 4) การสร้างขวัญกำลังใจ 5) การประเมินผลการนิเทศ

วีระศักดิ์ ชมพุดำ (2550 : 275 - 277) กล่าวถึง กระบวนการนิเทศภายในโรงเรียนของประเทศไทย โดยปัจจุบันการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนของประเทศไทยเรานั้น ก็ยังมีอยู่โดยทั่วไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทและศักยภาพของโรงเรียนแต่ละโรงเรียนเป็นสำคัญ ซึ่งอาจจะเป็นโรงเรียน

ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ และจะเป็นโรงเรียนรัฐบาลในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือโรงเรียนเอกชน ในสังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน หรือโรงเรียนในสังกัดเทศบาล เป็นต้น สำหรับขั้นตอนของกระบวนการนิเทศภายในโรงเรียนสรุปได้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการ เป็นขั้นเริ่มต้นที่จะได้ข้อมูลจากการศึกษา เพื่อไปประกอบการตัดสินใจ การวางแผน และกำหนดทางเลือกต่อไป ในการพัฒนาครู จะต้องพัฒนาให้ตรงกับความต้องการของครูขั้นตอนการพัฒนาการเรียนการสอน จึงควรเริ่มที่การหาความต้องการจำเป็นของครูโดยใช้วิธีการต่าง ๆ ได้แก่ สัมภาษณ์ครูผู้สอน สัมภาษณ์นักเรียน ประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สำรวจความต้องการ และการเยี่ยมเยียนและดูการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน เป็นต้น

การใช้วิธีการต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะใช้เพียงวิธีเดียวหรือหลาย ๆ วิธีรวมกันก็ได้ สิ่งที่น่าคำนึงถึงในขั้นตอนนี้คือ การจัดทำข้อมูลให้เห็นรูปธรรมชัดเจนเพื่อโรงเรียนหรือครูเกิดความตระหนักถึงความต้องการจำเป็นในอันที่จะต้องมีการปรับปรุงหรือพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อดำเนินการพัฒนาคุณภาพหรือยกระดับคุณภาพของนักเรียน

ขั้นที่ 2 การวางแผนและกำหนดทางเลือก การวางแผนคือการพิจารณาและตัดสินใจอย่างมีเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ในการกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่พึงประสงค์ ซึ่งรวมถึงการกำหนดการเลือก การปฏิบัติรายละเอียด ขั้นตอนการทำงานอย่างมีระบบ ที่สะดวกแก่การปฏิบัติและเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดโดยโรงเรียนจะต้องร่วมกันวางแผน จัดทำเป็นโครงการนิเทศภายในโรงเรียนขึ้นอย่างชัดเจน

ขั้นที่ 3 การสร้างและพัฒนาสื่อ เครื่องมือ หรือวิธีการนิเทศ ขั้นนี้เป็นการกำหนดหลักสูตรหรือเนื้อหาสาระในการนิเทศ โดยนำผลที่ได้จากการสำรวจความต้องการจำเป็น การเตรียมเอกสารที่ใช้ในการนิเทศ สื่อต่าง ๆ เช่น สไลด์ วีดิทัศน์ วีซีดี กำหนดรายละเอียดของวิธีการนิเทศ และวิธีติดตามผลและการรายงาน

ขั้นที่ 4 การปฏิบัติการนิเทศในขั้นนี้สามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ นิเทศเพื่อตรวจสอบและเพื่อส่งเสริมคุณภาพการศึกษา โดยกำหนดวิธีการนิเทศออกเป็น 2 วิธี คือ การนิเทศทางตรง หมายถึง การออกนิเทศด้วยตนเอง และนิเทศทางอ้อม หมายถึง การนิเทศด้วยการใช้สื่อและเครื่องมือนิเทศ การนิเทศทำได้หลายวิธีทั้งวิธีนิเทศรายบุคคล นิเทศภายนอกประสานการนิเทศภายใน นิเทศเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ให้คำปรึกษา สาธิต อภิปราย ประชุมกลุ่มย่อย ประชุมปฏิบัติการ ประชุมอบรม สัมมนา การฝึกงาน ศึกษาดูงาน ทักษะศึกษา จัดนิทรรศการ การสังเกตการสอน แต่ละวิธีมีข้อดี ข้อจำกัดของตนเองและมีความเหมาะสมที่ใช้ต่างสถานการณ์กัน ในขั้นตอนการวางแผนได้มีการเลือกสรรและกำหนดวิธีการนิเทศไว้เป็นขั้นตอนแล้ว จึงปฏิบัติงานนิเทศไปตามแผนที่วางไว้ โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์และให้สอดคล้องกับเวลาที่กำหนด

ขั้นที่ 5 การประเมินผลและรายงานผล เป็นขั้นตอนการตรวจสอบการปฏิบัติงานรวบรวมปัญหาที่ปฏิบัติแต่ละขั้นตอน เพื่อหาทางแก้ไข การประเมินขั้นสุดท้ายเป็นการเปรียบเทียบผลงานเมื่อได้มีการปฏิบัติการนิเทศแล้วจะต้องมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน ถ้ามีการกำหนดกิจกรรมปฏิบัติการนิเทศไว้เป็นขั้นตอนก็อาจจะประเมินผลเมื่อจบที่ละขั้นตอนเพื่อทราบผลการปฏิบัติงานว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ ถ้ายังไม่ดีก็จะได้นำมาพิจารณาหาเหตุผลแล้วนำไปปรับปรุงแก้ไขใหม่อีก การปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ให้มีผลการเรียนการสอนดีขึ้นก็คือ การพัฒนาการเรียนการสอนนั่นเอง เมื่อผลการเรียนการสอนในขั้นตอนแรกดีแล้วก็ปฏิบัติ และประเมินขั้นตอนต่อ ๆ ไป จนถึงขั้นตอนสุดท้ายจึงประเมินผลรวมอีกครั้งเมื่อเป็นที่พอใจ ก็นำมาขยายผลต่อไป เมื่อนำไปขยายผลก็ต้องนิเทศติดตามผลต่อไปอีก

การประเมินผลทำได้หลายวิธี เช่น การสังเกตพฤติกรรมของครูและนักเรียน การสัมภาษณ์ การร่วมอภิปราย การใช้แผนการเรียนรู้ ตลอดจนพิจารณาจากผลงานและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ผลจากการนิเทศที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ได้แก่ 1) โรงเรียนจัดวิชาการได้ดียิ่งขึ้น 2) ครูเปลี่ยนพฤติกรรม 3) ผลการเรียนของนักเรียนดีขึ้น 4) นักเรียนที่จบแล้วไปเรียนต่อ หรือประกอบอาชีพได้ตามความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียนและสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข มีอาชีพที่พอใจ

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการนิเทศภายในโรงเรียน ตามแผนที่วางไว้แล้วจะต้องมีการสรุปจัดรายงานผลการนิเทศภายในโรงเรียนไว้อย่างชัดเจน สำหรับนำเสนอผู้เกี่ยวข้องและนำไปเป็นข้อมูลสารสนเทศในการนำไปเป็นแบบอย่างหรือพัฒนางานนิเทศภายในโรงเรียนต่อไป

สุริยะ พุทธารักษ์ (2550 : 18) ได้สรุปว่า กระบวนการนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนหมายถึง การดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้นิเทศกับผู้รับการนิเทศภายในโรงเรียนทำการนิเทศเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างเป็นระบบขั้นตอนและต่อเนื่อง

วิบูลย์ ปิยภิตติไพบูลย์ (2550 : 27) ได้สรุปว่า กระบวนการนิเทศเป็นการปฏิบัติงานการนิเทศการศึกษาที่ต้องมีการจัดลำดับขั้นตอนการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและให้งานมีคุณภาพบรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้ ซึ่งจะประกอบด้วยขั้นตอนที่เริ่มจากการศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ การวางแผนการนิเทศการปฏิบัติการนิเทศและการประเมินผล การปฏิบัติ อีกทั้งมีการปรับปรุงแก้ไขในแต่ละขั้นตอนด้วย

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 30) ได้สรุปว่า กระบวนการนิเทศ มีขั้นตอนสู่ความสำเร็จได้อยู่ 5 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาความต้องการ 2) การวางแผนการนิเทศภายในโรงเรียน 3) การสร้างสื่อและเครื่องมือ ที่จำเป็นในการนิเทศภายในโรงเรียน 4) การปฏิบัติงานตามแผนการนิเทศภายในโรงเรียน 5) การประเมินผลการนิเทศภายในโรงเรียน

จากการศึกษาข้อเสนอขั้นตอนของกระบวนการต่างๆ เกี่ยวกับกระบวนการนิเทศภายในจากนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน สรุปได้ว่า กระบวนการนิเทศภายในจึงเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญ

ที่ทำให้การทำงานเป็นไปตามขั้นตอน ไม่สับสน มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินงานนิเทศสู่ความสำเร็จได้นั้นผู้วิจัยได้สังเคราะห์กระบวนการนิเทศภายในมีขั้นตอนหลัก ๆ อยู่ 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการ 2) การวางแผนการนิเทศภายในโรงเรียน 3) การปฏิบัติการนิเทศภายในโรงเรียน 4) การประเมินผลการนิเทศภายในโรงเรียน

กิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน

กิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน มีหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ให้เหมาะสมกับปัญหาความต้องการและความจำเป็นในการพัฒนาของบุคลากรในโรงเรียน มีนักการศึกษาได้ให้หัวข้อกิจกรรมเกี่ยวกับกิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน ดังนี้

กรทอง จิระเดชกุล (2550 : 52 - 70) สรุปได้ว่า กิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง การให้คำปรึกษาแนะนำ การให้ศึกษาเอกสารทางวิชาการ การสนทนาทางวิชาการ การเยี่ยมชั้นเรียน การศึกษาดูงาน การสังเกตการณ์ การสอน การประชุมนิเทศ

สุภาวดี เหลี้ยวเจริญ (2551) กล่าวว่า กิจกรรมการนิเทศภายใน ในที่นี้หมายถึงหัวข้อกิจกรรมที่จะนำไปเป็นแนวทางในการออกแบบวิธีการนิเทศภายในตามวัตถุประสงค์หรือพิจารณา กำหนดรายละเอียดในการดำเนินการนิเทศแต่ละครั้งหรือแต่ละรายการให้เป็นไปตามหลักการและกระบวนการนิเทศ เช่น 1) เชิญวิทยากรให้ความรู้ 2) จัดประชุมชี้แจงเรื่องใหม่ๆ 3) สาธิตการสอน โดยครูในโรงเรียนหรือเชิญวิทยากรมาสาธิต 4) การสัมมนาเสนอแนวทางประจำภาคเรียน/ประจำปี การศึกษา 5) การนำเสนอผลงานของแต่ละหน่วยงาน 6) การศึกษาดูงาน/นิทรรศการ 7) การจัดประกวดหรือนิทรรศการผลงานครู 8) ส่งครูไปฝึกปฏิบัติงาน 9) สังเกตการณ์สอน/เยี่ยมชั้นเรียน 10) การให้คำปรึกษาแนะนำ 11) การปรับปรุงปฏิบัติการในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน 12) การร่วมกันวิจัยในชั้นเรียนหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ประยูรศรี วงศ์ศรี (2551) ได้เสนอแนะกิจกรรมการนิเทศ โดยพิจารณาเลือกวิธีการหรือกิจกรรมต่อไปนี้อย่างเหมาะสมได้แก่ การปฐมนิเทศ การสาธิตการจัดกระบวนการเรียนรู้ การประชุม การอบรม

บุครินทร์ ทับแบน (2552 : 35) ได้สรุปว่า กิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง การประชุมก่อนเปิดภาคเรียน การให้คำแนะนำและปรึกษา การเยี่ยมชั้นเรียน การสาธิตการสอน การวิจัยในชั้นเรียน การให้ศึกษาเอกสารวิชาการและการศึกษาดูงาน ตลอดจนการจัดนิทรรศการ

จากการศึกษากิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียนจากนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน สรุปได้ว่า กิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง วิธีการนิเทศที่มีความเหมาะสมกับปัญหา ความต้องการ และความจำเป็นในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียน โดยผู้บริหารและบุคลากรทุกคน ต้องตระหนักถึงความสำคัญของการนิเทศภายใน และเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลายที่สามารถเลือกปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับโรงเรียน

เครื่องมือการนิเทศภายในโรงเรียน

การสร้างสื่อและการสร้างเครื่องมือ

สื่อและเครื่องมือเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการนิเทศภายในมากเพราะเป็นการช่วยให้โรงเรียนมีการพัฒนาวิธีการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรและยังช่วยให้ด้านการจัดกิจกรรมนักเรียนบุคลากรอาคารสถานที่งานธุรการและการเงิน งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา ได้ให้ความหมายของสื่อและเครื่องมือการนิเทศภายในโรงเรียนไว้ ดังนี้

1. สื่อการนิเทศภายใน หมายถึง สิ่งที่ช่วยในการปฏิบัติการนิเทศภายในเพื่อแก้ปัญหาและการพัฒนาการทำงานของครู

2. เครื่องมือการนิเทศ หมายถึง สิ่งที่ใช้ในการนิเทศตรวจสอบการปฏิบัติงานของผู้รับการนิเทศเพื่อให้ผู้นิเทศได้ทราบถึงที่มาของปัญหา ความต้องการและการวางแผนแก้ปัญหาได้ถูกต้อง

สื่อและเครื่องมือในการนิเทศการศึกษาจำแนกตามลักษณะการใช้งานได้ 2 ชนิด คือ

1. สื่อและเครื่องมือสำหรับตรวจสอบคุณภาพ อาจแบ่งได้ดังนี้ 1) แบบทดสอบ เป็นเครื่องมือที่จัดทำขึ้นเพื่อตรวจสอบความพร้อม ความรู้พื้นฐาน ทักษะ ความคล่องแคล่วหรือความสนใจ ความถนัดตามธรรมชาติ เพื่อหาทางสนับสนุน 2) แบบสอบถามแบบสำรวจแบบประเมิน เป็นเครื่องมือที่ใช้แบบรวบรวมข้อมูล รายละเอียดเรื่องที่ต้องการ 3) แบบสังเกตการณ์สอน เป็นเครื่องมือสังเกตการณ์การสอนของครูที่นิยมใช้กันมากในขณะนี้คือแบบสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน เครื่องมือนี้นสามารถนำไปใช้ได้ตลอดเวลา 4) แบบประเมินคุณภาพการเรียนการสอน เป็นเครื่องมือที่หน่วยศึกษานิเทศก์ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือใช้ประเมินผลการสอนของครู 5) แฟ้มทะเบียนนักเรียน อาจเป็นสมุดประจำตัวนักเรียน เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเป็นข้อมูลรายบุคคลในการให้ความช่วยเหลือต่อไป

2. สื่อและเครื่องมือสำหรับส่งเสริมคุณภาพการศึกษา มีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ 1) สื่อและเครื่องมือการนิเทศเพื่อป้องกัน (preventive) เป็นสื่อและเครื่องมือที่ใช้ในกรณีที่ผู้นิเทศสังเกตเห็นสัญญาณภัยว่าปัญหาย่างยากกำลังก่อตัวขึ้น 2) สื่อและเครื่องมือการนิเทศเพื่อแก้ปัญหา (Correction) ปกติการแก้ไขปัญหามักเป็นเรื่องที่ใช้ในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว งานนิเทศการศึกษาเป็นงานพัฒนาการเรียนการสอนผู้นิเทศจำเป็นต้องใช้สื่อและเครื่องมือ เพื่อให้ผู้รับการนิเทศมองเห็นทางเลือกที่เหมาะสมกับตนเพื่อแก้ไขปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น 3) สื่อและเครื่องมือการนิเทศเพื่อก่อหรือสร้าง (Construction) เป็นสื่อที่สร้างขึ้นในการนำสู่ความสำเร็จในอนาคต การสร้างสื่อประเภทนี้ควรยึดหลักดังนี้ ช่วยให้ใช้ระเบียบวิธีสอนที่ดีเป็นประจำ/ ช่วยเร่งเร้าครูให้ทำงานด้วยความกระตือรือร้น กระฉับกระเฉง/ช่วยให้กำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่การงาน/ช่วยชี้ช่องทางที่เจริญก้าวหน้าในอาชีพครูอย่างแท้จริง 4) สื่อและเครื่องมือการนิเทศเพื่อสร้างสรรค์ (Creative) เป็นสื่อที่แตกต่างจากการนิเทศเพื่อสร้างสรรค์เพ่งเล็งด้านความรู้ จิตใจและกำลังกายของผู้รับการนิเทศ

จากการศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติงานนิเทศภายในจากแนวคิดของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่านสรุปได้ว่า สื่อและเครื่องมือการนิเทศภายใน หมายถึง สิ่งที่ใช้ในการตรวจสอบการปฏิบัติงานการงานของผู้รับการนิเทศ เพื่อให้ผู้นิเทศได้ทราบถึงที่มาของปัญหา ความต้องการและการวางแผนแก้ปัญหาได้ถูกต้อง

การประเมินผลการนิเทศภายในโรงเรียน

การประเมินผลและรายงานผล เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการนิเทศภายในโรงเรียนเป็นตัวบ่งชี้ให้ทราบว่าการดำเนินงานตามกระบวนการนิเทศภายในโรงเรียนได้ผลเป็นอย่างไร มีจุดเด่นจุดด้อยอะไรบ้าง เพื่อที่ได้หาทางแก้ไขปรับปรุง หรือส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนโดยมีนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวทางและกล่าวไว้ดังนี้

เถกิงศักดิ์ จอกถม (2548 : 28) ได้สรุปว่า การประเมินผลการนิเทศเป็นการจัดการรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือ และสื่อแล้วนำมาวิเคราะห์ตัดสินคุณค่าตามเกณฑ์ที่กำหนดการรายงานผลเป็นการสรุปผลการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนและเมื่อสิ้นสุดแผนงานหรือโครงการเสนอต่อผู้เกี่ยวข้องตลอดจนผู้บังคับบัญชาได้รับทราบปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นเพื่อความช่วยเหลือและสนับสนุนการปฏิบัติงานต่อไป

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 23) ได้สรุปว่า การประเมินผลการนิเทศการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการนิเทศการศึกษาเพื่อได้ทราบถึงความก้าวหน้าของโครงการหรือวัดผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงานนิเทศ ซึ่งสามารถทำได้โดยการประเมินผลเป็นระยะ ตั้งแต่ก่อนเริ่มโครงการ ระหว่างการดำเนินงาน และหลังดำเนินการว่าผลการประเมินปฏิบัติงานตรงกับจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ โดยใช้เครื่องมือในการประเมิน เช่น แบบสอบถาม แบบสำรวจ แบบทดสอบ เป็นต้น

รัตนภรณ์ วามะสุรีย์ (2550 : 33) ได้กล่าวว่า การประเมินผลการนิเทศการศึกษาหมายถึงการติดตามผลการดำเนินงานในทุกกระบวนการ โดยการรวบรวมข้อมูลมาจากหลาย ๆ ด้าน และใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่เป็นระบบสร้างเครื่องมือที่เที่ยงตรง มีมาตรฐานและนำข้อมูลมาตีค่าการดำเนินงานว่ามีปัญหาอุปสรรคและสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้หรือไม่ มีจุดที่ควรปรับปรุงแก้ไขหรือจุดที่ดีอยู่แล้วเพื่อนำมาหาแนวทางแก้ไขหรือพัฒนากระบวนการนิเทศให้ดียิ่งขึ้น

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 45) ได้สรุปว่า การประเมินผลการนิเทศภายในโรงเรียนหมายถึงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การประเมินค่าการปฏิบัติงานนิเทศภายในโรงเรียนมีการกระทำอย่างต่อเนื่องโดยการกระทำอย่างพินิจพิจารณา ส่งเสริมให้ครูมีส่วนร่วมในการประเมิน เพื่อรับทราบปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานและเพื่อปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเอกสารและข้อสรุปที่นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวไว้เกี่ยวกับแนวทางการประเมินผลการนิเทศภายในโรงเรียน สรุปได้ว่า การประเมินผลการนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึงวิธีการจัดหา จัดเก็บรวบรวมข้อมูล การประเมินค่า การปฏิบัติงานนิเทศภายในโรงเรียนมีการดำเนินการ

อย่างต่อเนื่องเป็นระบบโดยครูมีส่วนร่วมในการประเมินเพื่อรับทราบปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานเพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

การพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียน

จากการศึกษางานวิจัยพบว่าเอกสารที่เรียกว่าคู่มือ ประกอบด้วย 1) ความหมายของคู่มือ 2) ประเภทของคู่มือ 3) ลักษณะของคู่มือ 4) องค์ประกอบของคู่มือ 5) การเขียนและพัฒนาคู่มือ ดังนี้

ความหมายของคู่มือ

มีนักการศึกษาหลาย ๆ ท่านทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ให้ความหมายของคำว่า คู่มือไว้ในลักษณะที่คล้าย ๆ กัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2554 : 256) ได้ให้ความหมายของคู่มือว่าเป็นสมุดหรือหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการรับรู้ เพื่อใช้ประกอบตำราเพื่ออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการศึกษาหรือการปฏิบัติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเพื่อแนะนำวิธีใช้อุปกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

Shores (1960 : 50) ได้สรุปความหมายของคู่มือการปฏิบัติงานว่า ใช้สื่อความหมายซึ่งกันและกัน และเป็นแหล่งรวบรวมเนื้อหาความรู้ กิจกรรม และวัสดุประกอบการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง

Good (1973 : 349) ได้ให้ความหมายของคำว่าคู่มือ คือ หนังสือที่ให้แนวทางและคำแนะนำแก่ครูเกี่ยวกับวิธีการ กิจกรรม สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และแหล่งข้อมูลหรือแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ

ระเบียบ ฎา (2547 : 46) ให้ความหมายของคำว่า คู่มือ หมายถึง หนังสือที่สร้างขึ้นเพื่อนำเสนอข้อเท็จจริง ให้ความรู้ ความเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ หรือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งแก่ผู้อ่าน ซึ่งมีความถูกต้อง สมบูรณ์ อ่านง่าย และสะดวกในการนำมาใช้

ปทุมทิพย์ ดีบุคคำ (2548 : 28) ได้ให้ความหมายของคู่มือ (Handbook หรือ Manual) หมายถึง เอกสารที่รวบรวมเนื้อหาทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดแนะนำวิธีการปฏิบัติกิจกรรมเป็นการให้คำอธิบาย และเฉลยปัญหา หรือข้อสงสัยเพื่อให้ได้ความรู้และคำตอบอย่างรวดเร็วด้วยตนเอง

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 28) ได้สรุปว่า คู่มือหมายถึง หนังสือหรือเอกสารแนะนำที่ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติควบคู่ไปกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีเนื้อหาสาระสั้น ๆ ทั้งทฤษฎีและแบบฝึกปฏิบัติที่ผู้อ่านสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้ทันทีจนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

มหาวิทยาลัยบูรพา (2550 : 25) คู่มือ เป็นหนังสือที่ให้สารสนเทศเกี่ยวกับวิธีทำหรือปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ อย่างไร โดยสรุปเนื้อหาของเรื่องหรือสาขาวิชานั้นไว้ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ ได้ทุกเรื่อง แต่เนื้อหาสาระจะลึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น

วนิดา ฤทธิ์เจริญ (2550 : 21) กล่าวว่าคู่มือ (Manual) หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์หรือหนังสือที่แต่งขึ้นอย่างเป็นระบบ มีภาพประกอบและแผนภูมิลักษณะต่างๆ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ

อำนวยความสะดวกและเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

สุทัศน์ วิเศษสมบัติ (2550 : 18) ได้ให้ความหมายของคู่มือการปฏิบัติงาน หมายถึงเอกสารที่สร้างขึ้นตามหลักวิชา มีการทดลองและตรวจสอบคุณภาพของคู่มือ เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงหรือขั้นตอนการปฏิบัติงานหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้การปฏิบัติงาน หรือกิจกรรมเป็นไปด้วยความถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของงานหรือกิจกรรมนั้น ๆ

ปรีชา ช้างขวัญยืน (2551 : 170) ได้กล่าวถึงคู่มือครู ว่า ก็คือหนังสือที่ให้แนวทางและคำแนะนำแก่ครู เกี่ยวกับสาระวิธีการ กิจกรรม สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ และแหล่งข้อมูลหรือแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ ปกติมักใช้ควบคู่กับตำราเรียนหรือหนังสือเรียน

อันตร ไชยเผือก (2551 : 31) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับความหมายของคู่มือไว้ว่า คู่มือเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ใ้คู่มือได้ศึกษาทำความเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งใหม่มาตรฐานใกล้เคียงกันมากที่สุด และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายด้วยตนเอง

ดำรงศักดิ์ สุขโคณา (2552 : 56) ได้สรุปว่า คู่มือ หมายถึง หนังสือตำรา เอกสารการแนะนำหรือเป็นสื่อทำความเข้าใจที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ใ้คู่มือได้ศึกษาเตรียมการ ทำความเข้าใจเรื่องที่จะทำได้ง่ายและสามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำเร็จผล ตามวัตถุประสงค์

นิรุธ เรื่องดำ (2552 : 11) ได้ให้หมายของคู่มือ สรุปได้ว่า หนังสือตำรา เอกสารแนะนำหรือเป็นสื่อทำความเข้าใจที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ให้ผู้ใ้คู่มือได้ศึกษาเตรียมการ ทำความเข้าใจเรื่องที่จะทำง่ายขึ้น และสามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพสำเร็จผลตามวัตถุประสงค์

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 46) ได้สรุปว่า คู่มือ หมายถึง หนังสือหรือตำราที่เขียนเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีเนื้อหาสาระรายละเอียดชัดเจนที่สามารถทำความเข้าใจและง่ายต่อการปฏิบัติตามให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดโดยเน้นการให้คำอธิบายเนื้อหาเพื่อให้ได้ความรู้และคำตอบอย่างรวดเร็วด้วยตนเอง

จิตรตรี บุญกรวย (2555 : 33) สรุปว่า คู่มือ หมายถึง หนังสือ เอกสาร ตำราที่ผู้เขียนตั้งใจเขียนขึ้น เพื่อเป็นแนวทางให้แก่ผู้ใ้คู่มือสะดวกต่อการการปฏิบัติตาม เพื่อทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยเน้นการอธิบายเนื้อหาสาระต่าง ๆ และวิธีการที่ปฏิบัติได้ง่ายเหมาะแก่ผู้อ่านที่สนใจ

วิจิต วงศ์ลีลากรณ์ (2555 : 30) สรุปว่า คู่มือ หมายถึง หนังสือหรือเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำสิ่งใด สิ่งหนึ่งแก่ผู้อ่าน โดยมุ่งหวังให้ผู้อ่านหรือผู้ใ้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถดำเนินการในเรื่องนั้นด้วยตนเองได้อย่างเหมาะสม เป็นเอกสารที่ประกอบควคู้ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

พิชาพัชญ์ เครือสิทธิพันธ์ (2556 : 10) สรุปว่า คู่มือเป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้ใช้ได้ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติการ สามารถดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้มีมาตรฐานใกล้เคียงกันมากที่สุด และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

จากความหมายของนักการศึกษาที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า คู่มือ หมายถึง เอกสาร หนังสือ ตำราที่ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานนิเทศภายในโรงเรียนตามบริบทของโรงเรียนในการนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการนิเทศการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน

ประเภทของคู่มือ

มีนักการศึกษาได้จัดประเภทของคู่มือไว้ ดังนี้

1. คู่มือครู ใช้เป็นแนวทางในการนิเทศภายในโรงเรียน
2. คู่มือผู้เรียน ใช้ควบคู่กับตำราเรียนปกติ
3. คู่มือการอบรม ใช้ในการจัดอบรม แนะนำนักเรียน
4. คู่มือทั่วไป ใช้ในการแนะนำความรู้ให้ผู้อ่านเข้าใจและนำไปขยายผลหรือปฏิบัติได้

มหาวิทยาลัยบูรพา (2550 : 27) ได้แบ่งประเภทของคู่มือแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. คู่มือปฏิบัติการกิจกรรมทั่ว ๆ ไป เป็นคู่มือที่ช่วยให้ทราบเรื่องการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การออกแบบและบำรุงซ่อมแซมที่อยู่อาศัย งานอดิเรก นันทนาการ การสังคม และสมาคม เป็นต้น
2. คู่มือปฏิบัติการกิจกรรมเฉพาะสาขาวิชา ใช้ประกอบในการศึกษาค้นคว้าปฏิบัติการต่าง ๆ ในแต่ละสาขาที่ไม่ใช่ตำรา ลักษณะสารสนเทศจะเป็นสรุปย่อความรู้ที่ได้ศึกษาเสร็จสิ้นแล้วมากกว่าจะเป็นความรู้ที่เป็นความก้าวหน้าในปัจจุบัน

กาญจนา จานงค์ดี (2551 : 30) ได้สรุปประเภทของคู่มือออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1) คู่มือการสอนของครู เพื่อเป็นแนวทางหรือคู่มือทั่วไปเพื่อให้ผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมได้ มีหลักการแนวทางในการดำเนินงานในเรื่องกิจกรรมทุกประเภท มีข้อเสนอแนะให้ครูได้ศึกษาก่อนการเรียนการสอนในเรื่องหลักการสอน วิธีการสอน และการจัดกิจกรรมในหลักสูตรหรือกิจกรรมนอกหลักสูตร จะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ไม่หลงทาง ไม่ทำให้เสียเงินเสียเวลา เช่น คู่มือการใช้หลักสูตร คู่มือรายวิชา คู่มือการใช้สื่อ 2) คู่มือนักเรียนให้นักเรียนไว้เพื่อจะได้มีแนวทางในการปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เช่น คู่มือนักเรียนของโรงเรียนหรือเป็นคู่มือตำราเรียน เพื่อจะได้ใช้ตำราเรียนได้ถูกต้องรวดเร็วและเกิดประโยชน์สูงสุด 3) คู่มือการจัดกิจกรรมจัดทำไว้เพื่อให้ผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมได้มีหลักการแนวทางในการดำเนินงานเรื่องของกิจกรรมทุกประเภทสะดวกและรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ กิจกรรมที่จัดมีคุณภาพบรรลุตามวัตถุประสงค์

กาญจนา ยิ้มพัฒน์ (2552 : 67) ได้สรุปประเภทของคู่มือออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้ 1) คู่มือการสอนหรือคู่มือการจัดกิจกรรมเสริม เป็นคู่มือที่ให้ความรู้และข้อเสนอแนะปฏิบัติเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรม เช่น คู่มือการสอนรายวิชาต่าง ๆ คู่มือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

2) คู่มือหนังสือเรียน เป็นคู่มือที่จัดทำขึ้นควบคู่ไปกับหนังสือตำราเรียน เพื่อเป็นแนวทาง วิธีการใช้หนังสือได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจหนังสือเรียนมากขึ้น ดำเนินการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้สอดคล้องกับเนื้อหาของตำราเรียน ทำให้รู้และเข้าใจได้ดีขึ้น

กรณีกา เมืองแก้ว (2553) คู่มือแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. คู่มือเกี่ยวกับการเรียนการสอนตามหลักสูตร เป็นคู่มือที่เสนอแนะแนวทางหรือเทคนิควิธีการสอน การใช้สื่อหรือนวัตกรรมที่สัมพันธ์กับรายวิชาหนึ่ง ซึ่งระดับชั้นเรียนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้หลักสูตรนั้น ๆ เช่น คู่มือรายวิชา คู่มือระดับชั้นเรียน คู่มือการใช้สื่อ นวัตกรรม การเรียนการสอน เป็นต้น
2. คู่มือการจัดกิจกรรมการสอนทั่วไป เป็นคู่มือที่เสนอแนะแนวทางหรือเทคนิควิธีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรบรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้และเป็นคู่มือที่มีได้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเนื้อหาหรือคำอธิบายรายวิชาใดวิชาหนึ่งโดยตรง เช่น คู่มือการจัดกิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียน คู่มือกิจกรรมสร้างนิสัยสำหรับโรงเรียนประถมศึกษา คู่มือจัดกิจกรรมแนะแนวในสถานศึกษาสำหรับอาจารย์ เป็นต้น

จิตรตรี บุญกรวย (2555 : 34) สรุปว่า ประเภทของคู่มือ นั้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ประกอบด้วย คู่มือครู คู่มือนักเรียน และคู่มือทั่วไป คู่มือทุกประเภทเป็นหนังสือที่ให้แนวทางและอธิบายรายละเอียดในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้อ่านหรือผู้ใช้คู่มือ ซึ่งสามารถดำเนินการตามคำแนะนำของคู่มือได้ด้วยตนเอง ส่งผลให้การดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน และบรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ

พิชาพัชญ์ เครือสีหินนธ์ (2556 : 11) สรุปว่าประเภทของคู่มือขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความต้องการของผู้จัดทำ เพื่อให้ผู้ใช้คู่มือมีความสะดวก เข้าใจ และสามารถปฏิบัติงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ของคู่มือแต่ละประเภท ภายใต้มาตรฐานใกล้เคียงกันอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

สมเกียรติ ศิลปวิศาล (2556 : 43) ได้สรุปว่าคู่มือ แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) คู่มือเกี่ยวกับการสอน เป็นคู่มือในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามกลุ่มต่างๆ ที่เสนอแนะแนวทางหรือเทคนิค วิธีการสอน การใช้สื่อ หรือนวัตกรรมที่สัมพันธ์กัน เช่น คู่มือรายวิชา คู่มือจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน คู่มือการจัดกิจกรรมส่งเสริมนิสัยรักการอ่านและการเรียนรู้ 2) คู่มือการปฏิบัติกิจกรรม เป็นเอกสารที่เสนอแนะแนวทางการปฏิบัติการฝึกงานของผู้เรียนทั้งสถานศึกษา หรือสถานประกอบการ รวมทั้งให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฝึกงานได้มีแนวทางในการปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นคู่มือที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ 3) คู่มือทั่วไป เป็นหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้อ่านโดยมุ่งหวังให้ผู้อ่านหรือผู้ใช้เข้าใจ สามารถดำเนินการในเรื่องนั้น ๆ ด้วยตนเองได้อย่างถูกต้อง

จากที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ประเภทของคู่มือแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ คู่มือครู คู่มือนักเรียน และคู่มือทั่วไป ส่วนคู่มือการอบรมสามารถใช้ได้กับครู นักเรียน และทั่วไป คู่มือทุกประเภท

เป็นหนังสือ หรือเอกสารที่ให้แนวทางและคำแนะนำเกี่ยวกับการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยมุ่งหวังให้ผู้อ่านอ่านแล้วสามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที

ลักษณะของคู่มือ

มีนักการศึกษาได้กล่าวถึงลักษณะของคู่มือที่ดีไว้ ดังนี้

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 30) ได้สรุปไว้ว่า ลักษณะของคู่มือที่ดี ประกอบด้วย ผู้ใช้ข้อมูลเป็นใคร มีวัตถุประสงค์ชัดเจน มีขนาดรูปเล่มที่เหมาะสม ตัวอักษรอ่านง่ายและชัดเจน เนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ของคู่มือ เนื้อหาสาระจัดลำดับจากง่ายไปหายาก มีหลักการหรือความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้ใช้คู่มือ

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 53) ทำการสังเคราะห์ลักษณะของคู่มือที่ดีออกเป็น 6 ด้าน คือ

1. มีเนื้อหาเหมาะสม ตรงกับเรื่องที่ศึกษา ถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหาสาระของคู่มือนั้น
2. การจัดข้อมูลเรียงลำดับ นำเสนอเป็นขั้นตอนที่เข้าใจง่าย
3. รายละเอียดของคู่มือชัดเจนไม่ยากเกินไป
4. ผู้ใช้ข้อมูลอ่านแล้วสามารถปฏิบัติด้วยตนเอง
5. มีการณีตัวอย่างประกอบในบางเรื่อง เพื่อจะได้ทำความเข้าใจง่าย
6. รูปเล่ม เป็นรูปเล่มที่สวยงาม ชัดเจนและทนต่อการใช้งาน

กาญจนา ยิ้มพัฒน์ (2552 : 73) ได้กล่าวไว้ว่า คู่มือที่ดีควรมีลักษณะดังนี้คือ จะต้องมียุทธศาสตร์ ครอบคลุม อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีรูปแบบที่ดึงดูดใจสะดวกในการหยิบไปใช้ ทนต่อการใช้งาน

ดำรงศักดิ์ สุขโคณา (2552 : 57) ได้สรุปว่า ลักษณะของคู่มือที่ดีจะต้องมีเนื้อหาที่รัดกุม ครอบคลุมเข้าใจง่าย มีความสะดวกในการดำเนินการใช้และเมื่อใช้แล้วมีผลสัมฤทธิ์ในการใช้คู่มือ

นพพร แทนนิล (2555 : 59) สรุปว่าคู่มือที่ดีนั้นควรเป็นหนังสือหรือเอกสารเพื่อช่วยให้ครูสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้จริง ต้องระบุให้ชัดเจนว่าครูจะได้รับประโยชน์อะไรบ้าง มีการแนะนำการใช้การเตรียมและเตรียมอุปกรณ์ หรือเครื่องมือสำคัญจำเป็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติมีการเขียนเรียงลำดับการทำการกิจกรรมต่าง ๆ ในเรื่องนั้น ๆ ในรูปแบบของการนำเสนอคู่มือ ส่วนใหญ่จะมีการใช้รูปแบบภาษา การใช้ตัวอักษรที่ชัดเจน อ่านเข้าใจเพื่อความสะดวกในการศึกษาและปฏิบัติตามได้ทันที

จิตรตรี บุญกรวย (2555 : 36) สรุปว่า ลักษณะของคู่มือที่ดี ผู้ใช้สามารถนำไปปฏิบัติโดยไม่ยุ่งยาก มีเนื้อหาที่ถูกต้อง ตรงตามวัตถุประสงค์ โดยเขียนขั้นตอนที่เข้าใจง่าย ซึ่งผู้ใช้แล้วมีความเข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง รูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจ เป็นที่ดึงดูดใจของผู้อ่าน

พิชาพัชญ์ เครือสีหอินทร์ (2556 : 14) ได้กล่าวว่าในการพัฒนาคู่มือขึ้นมานั้น จำเป็นจะต้องคำนึงถึงลักษณะของคู่มือที่ดี เพราะผู้ใช้ศึกษาคู่มือนั้นจะให้ความสนใจหรือไม่ อาจจะเริ่มต้นตั้งแต่หน้าปกที่มีสีสันสวยงาม น่าสนใจ ตัวหนังสือมีขนาดที่เหมาะสม ชัดเจน อ่านง่าย เนื้อหาภายในมีภาพประกอบ และควรระบุว่าเป็นคู่มือสำหรับใครกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน ให้หลักการและ

คำแนะนำผู้ใช้เกี่ยวกับความรู้ การเตรียมตัว ขั้นตอนการใช้ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และควรออกแบบคู่มือให้สวยงามน่าสนใจ

สมเกียรติ ศิลปวิศาล (2556 : 47) ได้สรุปว่า ลักษณะที่ดีของคู่มือ จะต้องมีการเรียงลำดับขั้นตอนการใช้ให้ชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจ เมื่ออ่านต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ถูกต้องไม่สับสน ต้องเน้นแนวปฏิบัติที่สำคัญ ควรแสดงแผนภาพ แผนภูมิ แผนผัง เพื่อช่วยให้ปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ ได้ง่ายและรูปแบบของคู่มือควรจะมีรูปแบบที่น่าสนใจ สวยงามน่าอ่าน และทนต่อการใช้งาน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าลักษณะของคู่มือที่ดีในการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในแบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ 1) มีเนื้อหาเหมาะสมตรงกับเรื่องที่ศึกษา ครอบคลุมเนื้อหาของคู่มือ 2) การจัดข้อมูลเรียงลำดับเข้าใจง่าย 3) ผู้ใช้อ่านแล้วเข้าใจและปฏิบัติได้ 4) มีตัวอย่างประกอบในบางเรื่อง 5) รูปเล่มสวยงาม ดึงดูด และทนต่อการใช้งาน

องค์ประกอบของคู่มือ

มีนักรการศึกษาได้สรุปองค์ประกอบของคู่มือไว้ ดังนี้

ปทุมทิพย์ ดิบุคำ (2548 : 30) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของคู่มือที่ศึกษาในครั้งนี้มี 2 ส่วน คือ 1) คำชี้แจงการใช้คู่มือ ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ ขอบข่ายเนื้อหา และคำแนะนำการศึกษาคู่มือ 2) เนื้อหาเกี่ยวกับคู่มือ และกิจกรรมเนื้อหาในคู่มือ

วิรัช พรหมฤทธิ์ (2549 : 31) ได้สรุปว่า องค์ประกอบของคู่มือควรมี คำชี้แจงเนื้อหาสาระ วิธิดำเนินการ และความรู้เสริมหรือแบบฝึกหัดเพื่อช่วยในการฝึกฝน

สุทัศน์ วิเศษสมบัติ (2550 : 21) ได้กล่าวถึงส่วนประกอบของคู่มือการบริหารโรงเรียนเพื่อรองรับการกระจายอำนาจโรงเรียนสะอาดเผด็จมวิทยา ดังต่อไปนี้

1. บทนำ กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญ และวัตถุประสงค์ของคู่มือการบริหารโรงเรียนเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ และวิธีการสร้างและพัฒนาคู่มือการปฏิบัติงาน

2. การบริหารโรงเรียนเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ

3. วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ และนโยบายการจัดการศึกษาของโรงเรียน

4. โครงสร้างการบริหารโรงเรียนสะอาดเผด็จมวิทยา

5. แนวทางการปฏิบัติงานตามโครงสร้างการบริหารโรงเรียนสะอาดเผด็จมวิทยา คือ

1) ฝ่ายอำนวยการ 2) ฝ่ายวิชาการ 3) ฝ่ายกิจการนักศึกษา 4) ฝ่ายบริการและชุมชนสัมพันธ์ 5) กลุ่มงานนโยบายและแผน

6. เอกสารอ้างอิง

7. ภาคผนวก

พัชรพร สันติวิจิตรกุล (2553 : 36) ได้สรุปองค์ประกอบของคู่มือได้ว่า ในการจัดทำคู่มือต้องประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญที่สุด คือ วิธีการใช้คู่มือหรือคำแนะนำในการใช้คู่มือ เนื้อหา

สาระ คำชี้แจงเกี่ยวกับการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ การจัดกิจกรรม แหล่งข้อมูลอ้างอิง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้เครื่องมือ ให้สามารถดำเนินงานได้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ และแบบฝึกหัดหรือแบบฝึกปฏิบัติเพื่อช่วยในการฝึกฝน เพื่อประโยชน์ในการช่วยให้การปฏิบัติงานประสบความสำเร็จบรรลุตามเป้าหมาย ทั้งนี้ ยังช่วยในการประหยัดทรัพยากร ประหยัดเวลา และบุคลากร ตลอดจนผลงานมีคุณภาพตามเป้าหมาย

วิชิต วงศ์ลีลากรณ์ (2555 : 31) สรุปว่า คู่มือสามารถใช้เป็นแนวทางในการเตรียมพร้อมสำหรับครูในการรับการประเมินผลงานทางวิชาการ องค์ประกอบของคู่มือจะเป็นการเรียนรู้ที่ต้องการให้ผู้อ่านได้เข้าใจได้ง่าย สามารถประยุกต์ใช้ในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

จิตรตรี บุญกรวย (2555 : 37) มีแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของคู่มือ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการจัดทำคู่มือ เพราะจะเป็นแนวทางหรือเครื่องมือ ตัวบ่งชี้ถึงแนวคิดหลัก ขอบข่าย วัตถุประสงค์ของคู่มือ ประโยชน์ของคู่มือ เนื้อหาสาระของคู่มือ คำชี้แจงแนวทางการปฏิบัติ

พิชาพัชญ์ เครือสีหินนธ์ (2556 : 13) สรุปว่าองค์ประกอบของคู่มือ ควรประกอบด้วย คำชี้แจงในการใช้คู่มือโดยครอบคลุมถึง วัตถุประสงค์ของคู่มือ ความรู้พื้นฐานที่จำเป็น วิธีการใช้ คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้คู่มือ รวมถึงเนื้อหาหรือความรู้ภายในที่ได้มาจากการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ที่จะช่วยให้ผู้ใช้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่กระจ่างขึ้น

สมเกียรติ ศิลปะวิศาล (2556 : 45) สรุปว่า องค์ประกอบของคู่มือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการจัดทำคู่มือ ควรมีองค์ประกอบให้เหมาะสมกับชนิดหรือประเภทของคู่มือนั้น ๆ มีองค์ประกอบดังนี้ 1) ปก 2) คำนำ 3) สารบัญ 4) คำชี้แจงในการใช้คู่มือ 5) กิจกรรม ประกอบด้วย ชื่อกิจกรรม วัตถุประสงค์ สาระสำคัญ การดำเนินกิจกรรม สื่อ/อุปกรณ์ การประเมินผล

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าองค์ประกอบของคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียน ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) บทนำ คำชี้แจง 2) เนื้อหาสาระ 3) ภาคผนวก

การเขียนและพัฒนาคู่มือ

นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงการเขียนและพัฒนาคู่มือไว้ดังนี้

จิตรตรี บุญกรวย (2555 : 38) ได้สรุปว่า การเขียนคู่มือนั้นผู้เขียนต้องรู้จักวิเคราะห์ วางแผนให้เป็นไปตามขั้นตอนอย่างละเอียดรอบคอบ ไม่ทำให้ผู้ใช้คู่มือสับสนหรือกังวลใจต่อการลงมือปฏิบัติ

เสถียร คามิศักดิ์ (2553) ได้เสนอแนวคิดการเขียนคู่มือการปฏิบัติงานไว้ว่า

1. เป็นงานที่อยู่ในความรับผิดชอบ และมีความสำคัญต่อองค์กร
2. ครอบคลุมภาระหน้าที่หรือชิ้นงานได้ชิ้นงานหนึ่ง
3. เป็นงานที่ตนเองมีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง
4. ต้องเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชา
5. ผู้อ่านแล้วสามารถปฏิบัติได้

6. ลักษณะของคู่มือการปฏิบัติงาน ต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) ขั้นตอนการปฏิบัติงาน 2) กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน 3) อธิบายการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนและเทคนิคการปฏิบัติงาน 4) มีการยกตัวอย่างของเอกสารในแต่ละขั้นตอน 5) ปัญหาและข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงาน

นพพร แท่นนิล (2555 : 60) ได้กล่าวว่าการเขียนคู่มือจะต้องเขียนให้อ่านและเข้าใจง่าย มีความกระชับ ชัดเจนในเนื้อหาและใช้ภาษาในการเขียนเรื่องราวให้ชวนติดตาม ส่วนการจัดภาพประกอบและข้อความต้องเหมาะสมที่จะอธิบายเรื่องราว นั้น ๆ ได้ดี พร้อมทั้งออกแบบให้ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านด้วย

คู่มือที่เขียนขึ้นมาใช้ในการนิเทศภายในโรงเรียน ถ้าไม่มีการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการแล้ว คู่มือก็คือกระดาษที่เย็บรวมกันเป็นรูปเล่ม ธรรมดา แต่ถ้ามีการพัฒนาและปรับใช้ให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการแล้ว คู่มือก็คือคัมภีร์ในการบริหาร

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การเขียนและพัฒนาคู่มือนั้นควรควรประกอบไปด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การเขียนคู่มือควรระบุเนื้อหาให้ชัดเจนว่าคู่มือสำหรับใคร ใครเป็นผู้ใช้ กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่าต้องการอะไร ควรมีส่วนนำที่จูงใจ ว่าผู้ใช้จะได้อะไรจากการใช้คู่มือหรือประโยชน์ของคู่มือ ควรมีหลักการหรือความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้ใช้ ควรมีส่วนที่ให้คำแนะนำ ความถูกต้องชัดเจน ความเพียงพอ ครอบคลุมเนื้อหา ข้อคำถาม แนวคำตอบ และคำเฉลย ควรมีเทคนิคต่างๆ ในการช่วยให้ผู้ใช้คู่มือได้โดยสะดวก และต้องมีการพัฒนาคู่มือเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการ

บริบทของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1

ความเป็นมา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบจัดการศึกษาให้กับสถานศึกษาในสังกัด โดยการจัดการศึกษาในโรงเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และโรงเรียนขยายโอกาส ซึ่งประกอบด้วยกันจำนวน 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอดอนสัก อำเภอกะสมุย อำเภอกะพัง มีโรงเรียนในสังกัด จำนวน 125 โรงเรียน โดยแบ่งเป็นโรงเรียนที่เปิดทำการสอนในระดับประถมศึกษาจำนวน 98 โรงเรียน และโรงเรียนขยายโอกาส จำนวน 27 โรงเรียน ปัจจุบันสถานศึกษาต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษา เนื่องจากการจัดการศึกษาในสถานศึกษาต่างประสบกับปัญหาสำคัญ ๆ ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ได้แก่ ปัจจัยด้านคุณภาพในการจัดการศึกษา ปัญหาด้านคุณภาพด้านกระบวนการบริหารจัดการศึกษาและกระบวนการจัดการเรียนการสอน ส่งผลให้ผู้เรียนมีระดับคุณภาพค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนที่มีความพร้อมและปัจจัยทางการศึกษา จากการประเมินผล คุณภาพการจัดการศึกษา เป็นกระบวนการตรวจสอบคุณภาพการศึกษา

ที่สะท้อนถึงการบริหารจัดการศึกษา การจัดการเรียนการสอนนำไปตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ผลการประเมินคุณภาพการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการบริหารจัดการของสถานศึกษาในสังกัด ปีการศึกษา 2556 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สถาบันทดสอบคุณภาพทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน) และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ดำเนินการประเมินคุณภาพการศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพในการจัดการศึกษาได้เป็นอย่างดี

ผลการจัดการศึกษา

สำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนจากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทั้งภายในและภายนอก และสังเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่ทิศทางการขององค์กรในการหากลยุทธ์ของหน่วยงาน โดยปรากฏสาระที่น่าสนใจคือ

สภาพการจัดการศึกษาหากพิจารณาจากจุดแข็งและโอกาสที่สามารถสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 ด้วยปัจจัยที่พร้อมต่อการพัฒนา โดยเฉพาะระบบโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาที่เอื้อต่อการจัดการศึกษา มีพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติเป็นแม่บทกำหนดทิศทางการพัฒนา ประกอบกับนโยบายการกระจายอำนาจที่เพิ่มโอกาส และการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากนั้นความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ระบบสารสนเทศทางการสื่อสารและความพร้อมด้านด้านอุปกรณ์เครื่องใช้ด้านเทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตของสำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1

ทิศทางการพัฒนาของสำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1

วิสัยทัศน์

สำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 เป็นองค์กรคุณภาพ บริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้มาตรฐานการศึกษา สังคมพอใจ

พันธกิจ

บริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชนวัยเรียนทุกคนได้รับการพัฒนาให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถและลักษณะตามคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา

เป้าประสงค์

1. นักเรียนสำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 ได้รับโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานตามสิทธิที่กำหนดไว้
2. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ได้รับเครื่องคอมพิวเตอร์พกพา (แท็บเล็ต) และมีเนื้อหาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามหลักสูตร
3. ประชากรวัยเรียนทุกคนได้รับโอกาสในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง ตรงตามศักยภาพ มีคุณภาพตามหลักสูตรและมาตรฐานการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4. ครูได้รับการพัฒนา
5. พัฒนการบริหารจัดการ
6. คุณธรรม จริยธรรม ความเป็นไทย

กลยุทธ์

กลยุทธ์ที่ 1 พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานทุกระดับตามหลักสูตร และส่งเสริมเทคโนโลยี เพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

กลยุทธ์ที่ 2 ปลุกฝังคุณธรรม ความสำนึกในความเป็นชาติไทย และวิถีตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กลยุทธ์ที่ 3 ขยายโอกาสทางการศึกษา

กลยุทธ์ที่ 4 พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งระบบ

กลยุทธ์ที่ 5 พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการศึกษาตามแนวทางการกระจายอำนาจ เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนในอำเภอดอนสัก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี เขต 1 พบว่า มีเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

สายข้อ ทองสุข (2546 : 68 - 69) ได้ทำการวิจัยการดำเนินงานนิเทศภายในของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานนิเทศภายในของโรงเรียนประถมศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาทางด้านพบว่า ด้านการพัฒนาทักษะการทำงานกลุ่มและด้านการพัฒนาหลักสูตร อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลาง ผลการเปรียบเทียบการดำเนินงานนิเทศภายในของโรงเรียนประถมศึกษาระหว่างผู้บริหารกับครูโดยรวมไม่แตกต่างกัน แต่ด้านการพัฒนาทักษะการทำงานกลุ่มและด้านการพัฒนาหลักสูตรมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้ผลการเปรียบเทียบระหว่างผู้เข้าอบรมกับผู้ไม่ได้เข้ารับการอบรมโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนผลการเปรียบเทียบด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกัน

รัตนภรณ์ วามะสุรีย์ (2550 : 119 - 120) ได้ทำการวิจัย การจัดการนิเทศภายในโรงเรียน จะประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของบุคลากรทุกคนในโรงเรียน โดยเฉพาะผู้บริหารต้องถือว่าการนิเทศเป็นงานหรือหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรง มีการจัดการนิเทศอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ทั้งการเตรียมการการดำเนินงานตามแผนงานและการประเมินผลเพื่อนำผลไปใช้พัฒนา

ข้อดีและปรับในข้อที่ยังด้อยโดยต้องให้ทุกคนในโรงเรียนได้มีส่วนร่วมเพื่อให้การจัดการนิเทศเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนซึ่งมีผลสัมฤทธิ์สุดท้ายที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ส่วนข้อเสนอแนะนั้นผู้วิจัยได้เสนอแนะไว้ว่า ควรจัดทำคู่มือและเอกสารเผยแพร่การจัดการนิเทศภายในโรงเรียนของโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตรสู่โรงเรียนต่างๆ ในเขตพื้นที่ควรมีการจัดประชุมสัมมนาให้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการนิเทศภายในโรงเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการนิเทศและในการทำวิจัยครั้งต่อไปได้เสนอไว้ว่าควรมีการวิจัยการจัดการนิเทศภายในโรงเรียนที่มีการจัดทำหลักสูตรของตนเองตลอดจนควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการดำเนินการนิเทศภายในโรงเรียนและการนิเทศติดตามผลของโรงเรียนเครือข่ายการใช้หลักสูตรทั่วประเทศ

สุริยะ พุทธารักษ์ (2550 : 59 - 61, 68) ได้ทำการวิจัยพบว่า การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองนาสารซึ่งผลการทำวิจัยด้านการสำรวจสภาพปัญหาพบว่า การดำเนินการนิเทศมีระดับปัญหาในภาพรวมและรายองค์ประกอบ การศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ การประเมินผลการนิเทศ การวางแผนการนิเทศ การปฏิบัติ การนิเทศอยู่ใน ระดับปานกลาง การพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในที่กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของการนิเทศภายในหลักการและแนวทางในการดำเนินการนิเทศภายในและการดำเนินการนิเทศภายในทุกรายการมีความเหมาะสมสามารถนำไปใช้ในการดำเนินการนิเทศภายในโรงเรียนตามโครงสร้างของคู่มือและจากการทดลองใช้คู่มือพบว่าผลการดำเนินการนิเทศภายในของโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองนาสารก่อนและหลังการใช้คู่มือแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ทุกรายการดำเนินงาน ส่วนข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ ผู้บริหารควรประชุมชี้แจงเพื่อความเข้าใจตรงกันในการนำคู่มือไปใช้ ผู้บริหารควรศึกษาคู่มือให้เข้าใจและกำหนดปฏิทินการนิเทศให้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการและผู้บริหารควรดำเนินการนิเทศตามกิจกรรมทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่วนข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาคู่มือในการปฏิบัติงานอื่นๆ ด้วย ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานของผู้บริหาร ควรมีการประเมินการใช้คู่มือการนิเทศภายในและควรวิจัยและพัฒนารูปแบบการนิเทศภายในให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาแต่ละประเภทต่อไป

วิบูลย์ ปิยภิตติไพบูลย์ (2550 : 85 - 87) ได้ทำการวิจัยพบว่า จากการศึกษาระดับการปฏิบัติ การนิเทศภายในของโรงเรียนประถมศึกษาพบว่าระดับการปฏิบัติงานตามความเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอนในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การเปรียบเทียบระดับปฏิบัติงานนิเทศตามความเห็นของผู้บริหารกับครูผู้สอนที่มีประสบการณ์และวุฒิภาวะต่างกันในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการนิเทศพบว่าโรงเรียนที่จำกัดด้วยภาระงานและขาดแคลนบุคลากรมีปัญหามาก ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา โรงเรียนควรจัดให้มีการประชุมชี้แจงให้ครูทราบถึงความสำคัญความจำเป็นของการนิเทศภายในและให้ครูมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนิเทศ

วิริยา ศรีวิเชียร (2551 : 294 - 299) ได้ทำการวิจัย การพัฒนาคู่มือส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนพบว่าผลการตรวจสอบคุณภาพคู่มือ การประเมินคู่มือ การพัฒนาคู่มือส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน

โดยวิธีการกระจายตามบริบทขนาดโรงเรียนและกระจายตามภูมิภาคผลปรากฏว่าคะแนนเฉลี่ยความเหมาะสม ด้านรูปแบบของคู่มือมีค่ามากกว่าร้อยละ 80 ด้านเนื้อหา การนำไปใช้ และภาพรวมของคู่มือมีความเหมาะสม ผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ ส่วนข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้ได้สรุปไว้ว่า ผู้บริหารควรมีการศึกษาแนวทางการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรมให้ชัดเจนก่อนเริ่มลงมือดำเนินการใด ๆ เนื่องจากผู้บริหารเป็นปัจจัยความสำเร็จที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานมากที่สุด ที่สำคัญผู้บริหารต้องระบอบการกำกับ ติดตาม ดูแล ที่เป็นระบบและมีคุณภาพ ส่วนครูผู้รับผิดชอบต้องมีความกระตือรือร้นต่องานของตนเอง ให้ความสำคัญกับงานส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน ส่งเสริมให้เกิดกับเด็ก เพราะสิ่งที่มีในตัวครูที่ถือว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญในการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรมคือครูเป็นผู้ใฝ่ธรรมอยู่เป็นนิจ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องได้รับทราบและมีความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรมของโรงเรียนอย่างครบถ้วนเนื่องจากมีแนวคิดและจุดมุ่งหมายเดียวกัน

ดลสุภชต์ รัตนกรณ (2551 : 51 - 52) ได้ทำการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยด้านในขั้นตอนการวางแผน พบว่า การเตรียมการสอนของครูส่วนใหญ่ไม่ได้มีการเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนยึดตัวครูเป็นสำคัญใช้วิธีการบรรยายและอธิบายเนื้อหาใช้แบบเรียนสำเร็จรูปตามสำนักพิมพ์ จากประเด็นดังกล่าวได้มีการตกลงว่าจะร่วมกันพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในทุกระดับชั้น ในขั้นปฏิบัติผู้วิจัยและผู้ร่วมการวิจัยได้ร่วมกันจัดทำแผนการสอนและปรับปรุงแผนการสอนเป็นอันดับแรกร่วมกันวิเคราะห์หลักสูตร วิเคราะห์ผู้เรียนและหาข้อสรุปร่วมกัน ขึ้นสังเกต พบว่า พฤติกรรมการสอนโดยเน้นการจัดกิจกรรมผู้เรียนเป็นสำคัญโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางและพอที่จะสรุปประเด็นปัญหาและข้อเสนอแนะที่จะนำพัฒนา 3 ประเด็น คือ 1) โรงเรียนส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 2) ร่วมกันคิดแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้จากการคิด การปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกัน และ 3) โรงเรียนพัฒนากระบวนการนิเทศภายในให้มีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

บุศรินทร์ ทับแบน (2552 : 100 - 101) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนในกลุ่มพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ 9 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระนอง พบว่า ผลการศึกษาสภาพปัญหาการนิเทศภายในกลุ่มพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ 9 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระนอง โดยภาพรวมมีสภาพปัญหาการนิเทศภายในของโรงเรียนอยู่ในระดับมากการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในของโรงเรียนโดยการวิเคราะห์เนื้อหาจากการศึกษาทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญโดยผู้เชี่ยวชาญพบว่าคู่มือมีความสอดคล้องกันในด้านเนื้อหาและมีการเก็บข้อมูลและสารสนเทศเพื่อวางแผนได้สอดคล้องกัน มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ ส่งเสริมให้ครูมีความรู้ความเข้าใจในการทำวิจัยชั้นเรียน โดยอาศัยตัวอย่างเครื่องมือในการนิเทศและด้านการประเมินสามารถส่งเสริมให้ครูมีส่วนร่วมในการประเมินผลการนิเทศภายในอย่างต่อเนื่อง ส่วนในด้านความเหมาะสมของคู่มือที่ผู้บริหารและครูผู้สอนจำนวน 40 คน พบว่าด้านเนื้อหา มีความ

เหมาะสมในการนำไปใช้ ใช้ภาษามีความถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ในการเขียนอธิบายใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายการออกแบบคู่มือใช้แบบอักษรที่อ่านได้ชัดเจนขนาดของตัวอักษรและขนาดรูปภาพประกอบมีความเหมาะสมชัดเจนในด้านรูปเล่มมีความเหมาะสมตลอดจนการจัดการในบทเรียนมีความเหมาะสมในการนำไปใช้มากมีคำอธิบายเนื้อหาได้ชัดเจนและมีความต่อเนื่องในการนำเสนอเนื้อหา ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ด้านเนื้อหาควรนำไปพิจารณาเพื่อปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเพิ่มความชัดเจนในการอธิบายเนื้อหาให้มากขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง เป็นแนวทางในการจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ และสำนักงานเขตพื้นที่ควรมีการประเมินการดำเนินการด้านนิเทศภายในโรงเรียนมอบรางวัลเชิดชูเกียรติให้กับโรงเรียนที่ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นตัวอย่างให้โรงเรียนอื่นได้ศึกษาแนวทางเพื่อนำไปพัฒนาคุณภาพการศึกษาต่อไป

สาย นพเทว (2554 : 61 - 71) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการนิเทศภายในตามความคิดเห็นของครูและผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 2 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาการนิเทศภายในของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 2 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอน 2) เพื่อเปรียบเทียบปัญหาการนิเทศภายในโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 2 จำแนกตามสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะการนิเทศภายในโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือผู้บริหารและครูผู้สอน จำนวน 364 คน ตัวแปรที่ศึกษา คือ ปัญหาและข้อเสนอแนะการนิเทศภายในโรงเรียนใน 4 ด้าน คือ ด้านการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ ด้านการวางแผนการนิเทศ ด้านปฏิบัติการนิเทศ ด้านการประเมินผลการนิเทศ ผลการวิจัยพบว่าปัญหาการนิเทศภายในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 2 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบปัญหาการนิเทศภายในโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาฉะเชิงเทรา เขต 2 จำแนกตามสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า โดยรวมและรายด้านแตกต่างกัน สำหรับข้อเสนอแนะการนิเทศภายใน ด้านการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ ควรให้ครูผู้สอนเป็นคณะทำงานในการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของโรงเรียน ด้านการวางแผนการนิเทศภายใน ควรแต่งตั้งคณะทำงานจากครูอาจารย์ในโรงเรียนให้มีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดทำปฏิทินปฏิบัติงานจะได้เป็นแผนงานรวมของโรงเรียนที่มีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของทุกคน ด้านการปฏิบัติการนิเทศ ควรให้มีการประสานงานระหว่างผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนในเรื่องการนิเทศภายใน ด้านการประเมินผลการนิเทศ ควรจัดให้มีการประเมินความก้าวหน้าในการสอนของครูที่เกิดจากการนิเทศด้วย การประเมินคุณภาพนักเรียนปลายภาคเรียน

นพพร แทนนิล (2555 : 90 : 96) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนที่จัดการเรียนรู้แบบคละชั้นสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

สุราษฎร์ธานี เขต 2 โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการในการนิเทศภายในโรงเรียน ที่จัดการเรียนรู้แบบคละชั้นสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สุราษฎร์ธานี เขต 2 2) เพื่อพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนที่จัดการเรียนรู้แบบคละชั้นสำหรับ โรงเรียนขนาดเล็ก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2 3) เพื่อประเมิน ความเหมาะสมของคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนที่จัดการเรียนรู้แบบคละชั้นสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2 กลุ่มตัวอย่างคือผู้บริหารและครูผู้สอน จำนวน 87 คน ตัวแปรที่ศึกษาคือความเหมาะสมของคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนที่จัดการเรียนรู้ แบบคละชั้นสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันในการนิเทศภายในโรงเรียน ที่จัดการเรียนรู้แบบคละชั้นโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง และความ เหมาะสมของคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนที่จัดการเรียนรู้แบบคละชั้น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยการนำคู่มือการนิเทศไปใช้มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือ เอกสารคู่มือการนิเทศภายใน รูปเล่มและ เนื้อหาของคู่มือการนิเทศภายใน ตามลำดับ

จิราพร โสตรยม (2555 : 79 - 86) ซึ่งทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายใน โรงเรียนยุวศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสภาพการนิเทศภายในโรงเรียนยุวศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สุราษฎร์ธานี เขต 1 2) เพื่อพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนยุวศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 3) เพื่อประเมินความเหมาะสมของคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียน โรงเรียนยุวศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 กลุ่มตัวอย่าง คือ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หัวหน้าสายชั้น ครูผู้สอนและผู้ที่ได้รับมอบหมายของโรงเรียนยุวศึกษา จำนวน 27 คน ตัวแปรที่ศึกษาคือ ความเหมาะสมของคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียนยุวศึกษา ผลการวิจัย พบว่า สภาพการนิเทศภายในโรงเรียนยุวศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก ความเหมาะสมของคู่มือการ นิเทศภายในโรงเรียนยุวศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 1 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับคือ การนำคู่มือนิเทศไปใช้ เอกสารคู่มือการนิเทศภายในและรูปเล่ม และเนื้อหาของคู่มือการนิเทศภายใน

สรุปงานวิจัยในประเทศที่ได้ศึกษา พบว่า การนิเทศภายในโรงเรียนมุ่งหวังเพื่อพัฒนาครู ให้สามารถปฏิบัติการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลกระทบต่อคุณภาพของนักเรียนซึ่งเป็นเป้าหมาย ของหลักสูตร การดำเนินการจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรหลายฝ่าย โดยเฉพาะผู้ที่ให้การ นิเทศต้องร่วมมือกับครูในการปรึกษาหารือ ช่วยเหลือ แนะนำในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน เนื่องจากการนิเทศการศึกษาเท่าที่ผ่านมาผู้นิเทศ กับผู้รับการนิเทศ ยังไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน จึงมีผล ทำให้เกิดการทำงานที่ไม่ประสานงานกันอย่างจริงจัง มีอุปสรรคและปัญหามากมาย การนิเทศภายใน จึงต้องจัดอย่างเป็นระบบ คือบุคลากรทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันทำงานเป็นขั้นตอนโดยเริ่มจากการศึกษา

สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ หรือการเตรียมการการวางแผนการนิเทศ การปฏิบัติการนิเทศ การประเมินผล และการรายงานผล ตลอดจนการพัฒนาคู่มือการนิเทศภายในโรงเรียน เป็นกระบวนการช่วยให้ครูสามารถปรับปรุง แก้ไขการปฏิบัติหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพ และผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาการศึกษาดีขึ้นนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาต่อไป

งานวิจัยต่างประเทศ

Willams (1994 : 2425 - A) ได้วิจัยเรื่องกลยุทธ์การใช้การนิเทศภายในโรงเรียน และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคลากรในโรงเรียนโดยศึกษาจากผู้บริหาร ครู ประธานสหภาพครู ในเขตโรงเรียน K-12 รัฐแคลิฟอร์เนีย ได้พบว่า ผู้บริหารและครูขาดความสัมพันธ์และเข้าใจอันดีต่อกันในเรื่องการนิเทศภายในโรงเรียน ครูผู้สอนมีความเห็นว่าผู้บริหารไม่ค่อยมีการสังเกตการณ์สอนและเยี่ยมชมห้องเรียนอยู่เป็นประจำ

Anello (1996 : 294 - A) ได้วิจัยเรื่องพฤติกรรมและทัศนคติของครูและ ครูใหญ่ที่มีต่อประสิทธิภาพของการนิเทศ จุดมุ่งหมายในการวิจัยเรื่องนี้เพื่อต้องการศึกษาพฤติกรรมและเจตคติของครูและครูใหญ่ โรงเรียนประถมศึกษาในสปริงฟิลด์ รัฐแมสซาชูเซตต์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนรับรู้ว่าตนเองสามารถทำการนิเทศภายในโรงเรียนของตนได้เป็นอย่างดี ส่วนครูก็ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังมากขึ้นในการนิเทศภายในโรงเรียนโดยครูก็รู้สึก พอใจในการนิเทศภายในที่ครูได้รับด้วย

Jailall (1998 : 675 - A) ได้ศึกษาเรื่องความแตกต่างของการนิเทศที่มีรูปแบบแตกต่างกัน เพื่อที่จะให้คำแนะนำไปใช้ในการพัฒนารูปแบบของการนิเทศที่มีประสิทธิภาพในอเมริกา การศึกษาครั้งนี้ใช้แบบสำรวจการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ความแตกต่างการนิเทศการสอน ผลการศึกษาพบว่า ร้อยละ 78 ของกิจกรรมนิเทศรูปแบบต่างๆ เริ่มต้นใช้ในโรงเรียนตั้งแต่ 1 - 6 ปีมาแล้ว ร้อยละ 96 ของหัวหน้าสถานศึกษา และครูนิเทศที่หลากหลายจะช่วยให้ครูพัฒนาตนเองและพัฒนารายงานการสอนอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมาก ร้อยละ 79 ของผู้บริหารและครูนิเทศเชื่อว่าการร่วมมือกันพัฒนาการนิเทศการสอนที่มีความหลากหลายก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูง ครูที่ร่วมกันพัฒนาเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการนิเทศที่มีรูปแบบที่แตกต่างกัน มีการนำไปใช้เพิ่มขึ้น

Langmuir (1998 : 4324 - A) ศึกษากระบวนการพัฒนาครูในเนื้อหาของความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันเป็นกรณีศึกษากับครู 2 คน คือ May และ Sadie ซึ่งทำงานร่วมกันในกลุ่มของการนิเทศแบบคลินิก โดยมีจุดมุ่งหมายหลักที่จะให้ครูเข้าร่วมในกระบวนการนิเทศเพื่อเพื่อพัฒนาวิชาชีพและพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ในการนิเทศการสอนการวิจัยครั้งนี้มีการวิเคราะห์รายละเอียดและตีความหมายความรู้ที่ครูทั้งสองสร้างขึ้นในระหว่างปฏิบัติการนิเทศแบบคลินิก จากการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีผลในการพัฒนาครูในด้านความสัมพันธ์กัน การพัฒนาแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับ การให้ความร่วมมือในการทำงาน และครูทั้งสองยังพบอีกว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใด ๆ ต้องใช้

เวลา และต้องใส่ใจในกระบวนการสังเกตการณ์สอนซึ่งกันและกัน การปรึกษาหารือเพื่ออภิปรายสาระเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอนจะช่วยให้การส่งเสริมพัฒนานาวิชาชีพรู

Tilahun (1983 : 2168 - A) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการกิจกรรมการนิเทศภายในโรงเรียนที่พึงประสงค์ของการพัฒนาประเทศเอธิโอเปียกลุ่มตัวอย่างได้แก่ ครู ศึกษานิเทศก์ นักวิชาการ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่ากิจกรรมที่ใช้จัดการนิเทศภายในโรงเรียนลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ คือการฝึกอบรมแนะนำ การฝึกปฏิบัติการ การสอนสาธิตโดยศึกษานิเทศก์ การประชุมกลุ่มย่อยของครู การเยี่ยมชั้นเรียน และการสังเกตการณ์สอน การจัดการนิเทศภายในโรงเรียนอยู่ในระดับปานกลาง และมีความเห็นสอดคล้องกันอีกว่า การนิเทศในลักษณะร่วมมือปฏิบัติงานนิเทศศึกษาจะก่อให้เกิดผลดีกว่าการนิเทศที่ใช้อำนาจ

สรุปงานวิจัยต่างประเทศที่ได้ศึกษา พบว่า ผู้บริหารและครูขาดความสัมพันธ์และเข้าใจอันดีต่อกันในเรื่องการนิเทศภายในโรงเรียน ครูผู้สอนมีความเห็นว่าผู้บริหารไม่ค่อยมีการสังเกตการณ์สอนและเยี่ยมชมห้องเรียนอยู่เป็นประจำ และผู้บริหารโรงเรียนรับรู้ว่าคุณเองสามารถทำการนิเทศภายในโรงเรียนของตนได้เป็นอย่างดี ส่วนครูก็ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังมากขึ้นในการนิเทศภายในโรงเรียนโดยครูก็รู้สึก พอใจในการนิเทศภายในที่ครูได้รับด้วย ซึ่งร้อยละ 78 ของกิจกรรมนิเทศรูปแบบต่างๆ เริ่มต้นใช้ในโรงเรียนตั้งแต่ 1 - 6 ปีมาแล้ว ร้อยละ 96 ของหัวหน้าสถานศึกษา และครูนิเทศที่หลากหลายจะช่วยให้ครูพัฒนาตนเองและพัฒนาการเรียนการสอนอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมาก ร้อยละ 79 ของผู้บริหารและครูนิเทศเชื่อว่าการร่วมมือกันพัฒนาการนิเทศการสอนที่มีความหลากหลายก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูง ครูที่ร่วมกันพัฒนาเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการนิเทศที่มีรูปแบบที่แตกต่างกัน มีการนำไปใช้เพิ่มขึ้น

สรุปได้ว่า การนิเทศการศึกษาจัดเป็นการบริหารการศึกษาด้านหนึ่งเพื่อการชี้แนะให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือกับครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของครูและเพิ่มคุณภาพของนักเรียน ให้เป็นไปตามเป้าหมายของการศึกษา ส่วนการนิเทศการสอนเป็นกิจกรรมหนึ่งของการนิเทศ ซึ่งต้องอาศัยคู่มือในการนิเทศ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการนิเทศภายในทั้งผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศต้องประสานสัมพันธ์ให้เกิดการพัฒนาให้มีความสำคัญและรู้จักบทบาทของตัวเองทั้งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศโดยเฉพาะครูผู้สอนต้องพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนซึ่งจะสอดคล้องกับ นโยบายปรับวิธีเรียนเปลี่ยนวิธีสอนอันจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาต่อไป